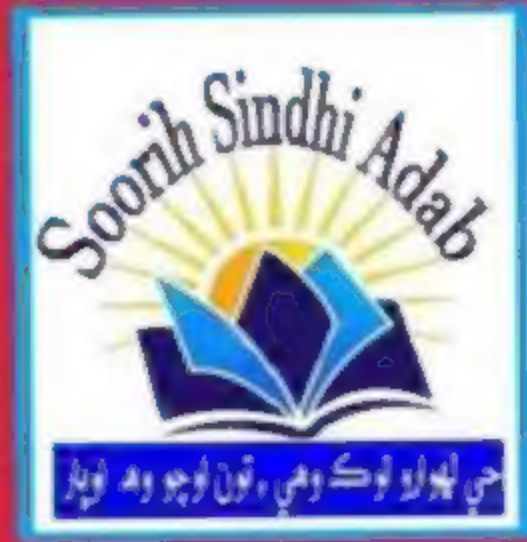

ورق

گوبند - یاتیم

سوره سنڌي ادب

صاحب خان سوره: ميراثي

Cell No: 0344 3919786

0300 3404488

AKJerrani

14.3.40

سید احسان

ورق

گوبند - پائیم

دفع پھريون [جنوري ۱۹۴۰ء] جلد ۱۰۰۰

۰-۱۲-۰

(حق ۽ واسطائے عالم)

آرہر

راٹھی

توکی

مهاڳ .

اسان جي ٻوليءَ ۾ شعر جهجهو سواڌي ، ۽ سڀني
جي دل وٽان آهي . پر نثر ۾ نه ڀڪائي ۽ نه پختائي
آهي ، لکي نثر کي عام ۾ قبوليت آهي . سنڌي شاعر
ڪو ڳوليو ٻهندو جنهن ۾ ذات پات جو پيد هجي يا
جنهنجي امرت رس مان ڀڳل دليون نهي راس نه
ٿينديون هجن . گذري ويل شاعرن ۾ نه نه ڪا آهي
هندڪي نه مسلمانڪي . ڪير چوندو ته شاه يا سامي
يا دلپت يا سچل ۾ ٻيائيءَ يا ڌارڀائيءَ جي بوءِ به آهي ؟
زنده سنڌي شاعرن ۾ به وڏو وڏو ڪونهي . انهنجي
دلين ۾ به صدق ۽ سچائي ڪوٽ ڪوٽ ڀريل آهن ؛
انهن کي به سولهن لاءِ سڪ ۽ سڌ آهي ، ۽ سڀني ساءِ
وارن لاءِ قرب آهي . سنڌي شعر يا سنڌي شاعرن
بابت ڪابه غلط فهمي ٿي نه سگهندي .

پر انهيءَ جي اُٻڙ نثر لاءِ نه مڃتا آهي ۽ نه نثر ۾
اصليت جو ذرو آهي . ڪن جزوي ليکڪن کانسواءِ
ٻيا سڀئي نثر لکڻ ٿا چڪي ٿاڻي ، ڀانڊن جي بندڻائي
ظاهر ڪرڻ لاءِ يا ڪن چن اوڳارڻ لاءِ . ڪچسيون
ڪهاڻيون ، ردي روايتون ۽ ممڪن تر جماعه ٿيڻي ٻهندا
جن ۾ خالي مغز جي ڏوت ڏوت هوندي ۽ عربي ۽

فارسي يا هندي ۽ سندسڪرت ٿورڙا ئي ڄڻو وسڪارو
 هوندو، پر اهڙا ليک يا بستڪ ڪي ڳاڻ ڳڻيا هوندا،
 جن ۾ ليکڪ پنهنجي اندر ۾ جهاني پائي پاڻ ڄڻو
 هجي يا پاڻ بوليو هجي يعني پنهنجي خيالن ۽ آسپاسن،
 پنهنجن اڃاڻن ۽ سنڪلپن، پنهنجن خوابن ۽ مشاهدن
 جو سوليءَ، عام فهم ۽ سهڻيءَ ٻوليءَ ۾ ذڪر ڪيو
 هجي. پوءِ چون ٿا ته لاءِ نه فقط ماڻهن ۾ قدر نه رهندو
 پر هميشه واد واد هلندو ئي رهندو؟ ڪو ڪٿي چڱي
 نيت سان قلم هلائي به تڏهين به جي ٿورو ئي نالو ٿيس
 ته اڻ پڇو سندس عبارت ۽ سندس ويچار ڪنهن نه
 ڪنهن فرقي کي ضرور دلچ ڪندا. ڇو پڇو ضرور
 ٿيندي.

انهن حالتن هيٺ دلير انسان ٿي سنڌيءَ ۾ نشر جو
 جامو پنهنجن ويچارن کي پهرائيندو. مسٽر گوپند - پاليه
 بيسڪ مڙسي ڪٿي آهي جو پنهنجي ڪاليجي جيوت
 جي سمي ۾ ئي **ورق** جي ورقن ۾ مختلف وشين تي
 پنهنجا ويچار نهايت سليس ۽ وڻندڙ ٻوليءَ ۾ ظاهر ڪيا
 آهن. اڄوڪن سنڌي نوجوانن جي دل ڪيئن ٿي
 ٿيا ڏٺي، ۽ ڪهڙا معاملو ۽ مسئلا سندن مغز کي چوڻ
 ڏيئي رهيا آهن تنهنجي شاهدي هن **ورق** مان ملي
 سگهندي.

عرض

پنهان بهارن مضمونن کي ڪتابي جامي ۾ دسي
بيحد خوشي ٿي ٿيڻ. آءُ اها هام ٿو هٿان نه ڇڏڻ جو
اعليٰ ترين نمونو سنڌواسين جي پيش رکيو اٿم. البت
ابترو آهي، مون وٽ دل آهي، جنهن دل جي بابت
دل کولي ڪئي اٿم. گهڻا آزمودا منهنجا شخصي آزمودا
آهن جن کي ياد ڪري ڪڏهين خوشيءَ جا ته ڪڏهين
غم جا لڙڪ لاڙيندو آهيان.

ڪن کي شايد هي ورق خالي ورق ڀاسن ۽ پر
جن دل جي دنيا ۾ ڪا گهڙي گهاري هوندي، تن
لاءِ هي ورق روپاءِ سونا ثابت ٿيندا، جن جي خوراڪ
کان جي دماغ کي نه، ته دل کي فروغت ضرور ايندي.

گو بند - پائيم

مينا رام هاسٽل
۱۴ جنوري ۱۹۴۰ء

فهرست.

ورق.	صفحہ.	ورق.	صفحہ.
۱ - شاعر جي ضرورت.	۱	۱۶ - فديو ڳانڍي.	۵۴
۲ - ليا پو.	۱	۱۷ - ڳانڍ پڇي ۽ اهنسا.	۵۷
۳ - گهر جون.	۱۰	۱۸ - ٽاڪ سائو مان.	
۴ - رستي تي.	۱۳	۱۹ - موني.	۶۲
۵ - وساري جڏ.	۱۶	۲۰ - س ٿيند ٿين.	۶۷
۶ - تصوير.	۱۸	۲۱ - ڪرور.	۷۰
۷ - حسن.	۲۰	۲۲ - سمجھ واد.	۷۷
۸ - موت.	۲۲	۲۳ - ڀرتواسي جاگ.	۸۶
۹ - شڪول م.	۲۶	۲۴ - ڳوٺ سڌار ڇاڇل.	۸۸
۱۰ - اسانجو ڪاليج.	۲۹	۲۵ - بالڪ.	۹۵
۱۱ - پنجن بيارن جي.		۲۶ - ڪشاد دل ٿي.	۹۸
ياد م.	۳۶	۲۷ - پڇي ڳڏ جو.	۱۰۰
۱۲ - تون.	۳۹	۲۸ - تنهنجو ڀلو ڪري.	
۱۳ - هندو مسلم اتحاد.	۴۳	۲۹ - بگوان.	۱۰۴
۱۴ - پريم.	۴۷	۳۰ - ڳب - هاڻي - اڳتي.	۱۰۶
۱۵ - ڏياري.	۵۰	۳۱ - منهنجا پيارا خط.	۱۱۲

شاعر جي ضرورت.

سِر ۽ اُڀر سرشتي ۽ جا به مکيه پهلو آهن. انب ۽
 اصول ايشور جي هن رچنا جا به پختا ٿيا آهن. قدر
 عي قدرت قانون ۽ قرب تي ٿي ڪڍي ٿي. انظهور
 جي هي انت مايا (Great Design) محبت ۽ متحد
 وحيطي آهي. انهن ٻن مان جي ڪو به هڪڙو حاصر
 نه هجي ته هوند هن مانداڻ جي هستي هڪ ڀل لاءِ -
 مسئل ٿي پوي. هڪ ڦيٽو گاڏو گهلڻ آهي مسئل.
 ٻيو سواءِ ڪنهن به ڪم ۾ فتحيابي حاصل ڪرڻ
 سون سڌي آهي. جڏهن خسيس هڪ راجڌاني ۽ لاءِ
 قعدت قانون جي ضرورت آهي تڏهن هيڏي سڌي
 سال هر هڪ کي پوري ڏول پر رکڻ لاءِ انظر ضرور
 ٿي.

سڀني وقت تي اڀر ڏيئا عي پورڻ ٿي سڀ
 ضرب وري ٿي پور ۽ پور ٿي پور ٿي پور ٿي
 وري. سڀ پور ٿي پور ٿي پور ٿي پور ٿي
 هڪ ٿي پور ٿي پور ٿي پور ٿي پور ٿي

کي نالا والا ڪري ڇڏين. هيءَ مايا اهڙن لکن ڪروڙن
مثالن جو مجموع آهي. تنهن ۾ سندن ۾ ايترو ڪجهه ڪجهه
نرمال ملندا.

مدرست جو ڪتاب جيئوئيڪ آهي وسيع، انسان
سمجهه کان بهر، ذهن ۾ قادر، اهڙو ڪجهه نه آهي
جو لکايو هجي. جيڪڏهن ڪو گهرائيءَ ۾ ٿي ڏسئي
تورو غور سان، عاجزندو نه کيس جهڙي جي جهڙي
وهڪ اعليٰ درجي ۾ سڪم معلوم ٿيندي. مهربان
جي هون ۾ هڪو ۾ جي ڪر ڪر ڪيس معنيٰ واري پاسندي.
چند جي چاندي، ۾ هو ماڻه لڏا محبوب جو مشاهدو ماڻي
تو سگهي. تنهن ۾ سرحاط سڳند مان اٿيو، انسان
سهڻي سائينءَ جي سندن جو هڪڙو ٿو وٺي.

انسان کي ايشور اهڙا سواس سونپا آهن جن وسندي
جي هو چاهي، ذهن تي ڪار ڪائنات جي ڪينون
ٿڌن تي نظر ڦيرائي سگهي ٿو. دل آسپاڻو آهي اٿس
جو. دماغ آهي دليل لاءِ. اسان جي سڀي اندرون
نوريءَ ريت استعمال ڪريون نه ڪينريون ڳالهون
اسانجي اجر ح جو ڪارڻ بيمديون. قانون ماڻه لاءِ دماغ
دليل وسيلي ڪهڙو ڪي رائي سگهي ٿو. پر پير مهم
۽ تيز دماغ اسان کي مڪمل ماڻهو بڻي ٿو سگهي.
دل آهي محبتي مام کي نائڻ جو اوزار. دماغ سان

ٿڌ، جي دل درست نه آهي نه سمجھ ۽ نه ڄاڻ ڪهڙي
 ڦندي جو. اهو اهڙو ٿيندو جهڙو ۽ ڦوسيو، عالي ۽ دل.
 اتي اچي شاعر جي هستيءَ جو سمورو راز ٿئي ٿو.
 ذهن کي طاهر ڪرڻ لاءِ ڪئين رستا آهن. پنهنجي
 طريقا آهن جن وسيلي انسان دماغي ڪماليءَ حاصل
 ڪري سگهي ٿو. پر دل آهي لازڪ پاڻ سان پوندي.
 ماڻهو سڪولن ڪاليجن ۾ رهي، وڳيانڪ واراڻون پڙهي،
 ڪتابن جو اڀياس ڪري پنهنجي محنت ۽ مشاڪت
 سان عقلمند ٿي سگهي ٿو. پر دل کي دل ٺاڻڻ لاءِ
 ذرا ڪنهن پيءُ ۽ ڇيڙ جي ضرورت آهي. دل کي
 چورڻ جو ڏاڻو، جهڙو ۽ اشور شاعر کي عطا ڪيو آهي،
 اهڙو ڪنهن ٻئي ۾ ملڻ مشڪل ٿيندو. البت ايترو
 آهي ته ٻيا به ڪي مثلاً نقاش ۽ ڪاريگر آهن، جي
 انساني دل تي اثر ڄمائي سگهن ٿا. پر سندن آواز دل
 جي اندرين نه ٿي پهچي ڪان اڇ ٿي گل ٿيو وڃي.
 ڪٿي جي قسمت سالڪي اها آڏ اندروني به ٿي
 تڏهين ته هڻي هنڌ ٿئي ڪري. ليڪن شاعر جي
 جڻنگ ۾ اها جهيڙي آهي، عالمن ۽ عالمن ۽ ڪهڙي
 نه ستر دل ۽ عالي ۽ ڦندي. هر دو ٻيل ڪهڙو نه پوڻ
 جواد هجي، پر جي هڪ وار شاعر جي ور ٻيڙهي ويو
 ته ٻي سامهون پنهنجو وعود واري وڃي وڃي.

۱. ڏاڏا ۽ نانا جي ڏانهن ڏيکاري ڇڏي. ڏاڏا ۽ نانا جي ڏانهن ڏيکاري ڇڏي.
 ۲. ڏاڏا ۽ نانا جي ڏانهن ڏيکاري ڇڏي. ڏاڏا ۽ نانا جي ڏانهن ڏيکاري ڇڏي.
 ۳. ڏاڏا ۽ نانا جي ڏانهن ڏيکاري ڇڏي. ڏاڏا ۽ نانا جي ڏانهن ڏيکاري ڇڏي.
 ۴. ڏاڏا ۽ نانا جي ڏانهن ڏيکاري ڇڏي. ڏاڏا ۽ نانا جي ڏانهن ڏيکاري ڇڏي.
 ۵. ڏاڏا ۽ نانا جي ڏانهن ڏيکاري ڇڏي. ڏاڏا ۽ نانا جي ڏانهن ڏيکاري ڇڏي.
 ۶. ڏاڏا ۽ نانا جي ڏانهن ڏيکاري ڇڏي. ڏاڏا ۽ نانا جي ڏانهن ڏيکاري ڇڏي.
 ۷. ڏاڏا ۽ نانا جي ڏانهن ڏيکاري ڇڏي. ڏاڏا ۽ نانا جي ڏانهن ڏيکاري ڇڏي.
 ۸. ڏاڏا ۽ نانا جي ڏانهن ڏيکاري ڇڏي. ڏاڏا ۽ نانا جي ڏانهن ڏيکاري ڇڏي.
 ۹. ڏاڏا ۽ نانا جي ڏانهن ڏيکاري ڇڏي. ڏاڏا ۽ نانا جي ڏانهن ڏيکاري ڇڏي.
 ۱۰. ڏاڏا ۽ نانا جي ڏانهن ڏيکاري ڇڏي. ڏاڏا ۽ نانا جي ڏانهن ڏيکاري ڇڏي.

جيڪر اهو کان پڙ ڪڍي بهن. درياءَ جي رواني
شايد روڪجي وڃي. سهائي راتڙي شايد هار سبڪار
ڪرڻ تي جڏي ڏسي. بنا غوان نه هوندو نه سونهن
سڪڙي رهجي ويندي.

قدرت جو ڪتاب ڪو بند خزانو ڪونهي. ان
ڪتاب جا ورق هميشه وڃڻ لڳا آهن ٿا. ڪوبه ڪنهن
به وقت، جنهن وقت چاهي املهه خزانو کي لٽي سگهي
ٿو. ڪا به روڪ ٽوڪ ڪانهي. مٿي دل کپي
مسٽ دل کي ديواني دل کپي. من م محويت
کپي. محبت واري. اسان وٽ اها دل ڪانهي جا
ڪوٽ شاعر پري ٿو.

ساري سرشتي اڄ سوارت سان سٿي پيئي آهي.
هر ڪو پيو پنهنجي مطلب تي مري. هر ڪو پنهنجي
نڌارت لاءِ پيو پاڻ پتوڙي. پر شاعر ويچارو برابر
ڪو آند جو آستان ڳولي لهيئي مس، نه وٺي ٻين کي
دعوتون ڏيندو. اڪيلو آند لٽڻ کيس وڻيئي ڪونه.
پڻ ڏسي ٻين کي ڏيکارڻ نه ڪونهن کان سکي. هو
ڪروڙن قدرتي خزانن جو غاوند آهي، پر خود غرضيءَ
کان آهو. پورهيو پاڻ ڪري پر پنهنجي الور رلي نه
نه رکي. ساعر لاءِ ڪجهه به عام يا خاص ڪونهي.
جيڪي لهندو سو رکندو عام اڳيان. سڀني جي سک

۾ هو پنهنجو سک ٿو سمجهي. برادريءَ پاڻ جو ناتو
 ڪيئن ٻاهجي اهو شاعر ئي ڄاڻي ٿو. ٻين جي دٻ
 ۾ ڏکي ٿيڻ سندس پرم ڌرم آهي. اگر ڏکي ٿي پر
 روئي اڪ ٿي. پير مڙي نه به آنس و هائڻ لاءِ اڪ
 تيار. دڪ وڌي دل کي نه لڙڪ لاڙي اڪ. مطلب
 نه جسر جي ڪنهن به پاڻي کي جي ڪو ڌرو نه زخم
 ٿو وڌي نه همدرديءَ لاءِ اڪ هڪي حاضر رهي ٿي.
 نيڪ طرح قوم جي ڪريل حال تي ڳوڙها شاعر ئي ٿو
 ڳاڙي. همدردِي هلي ٿي وٽانس. هو قربانيءَ جو
 ڪوڏيو، انسانيت جو مجسم آهي. شاعر نه هجي نه
 غريبن سان غمگساري ڪير ڪري؟ پورهيتن کي نانو
 ڏيڻ وارو ڪير رهندو؟ ڀڳل دل تي مهر مهر ڪير
 رکندو؟ جهڙس روحاني طبيب صفح هستيءَ تي ٻيو
 ڪونهي. سندس مٿي مريض دل لاءِ ڪو ئي علاج
 آهي. شاعر هن دليوي رڳستان ۾ هڪ جهڙي مل
 آهي. جئن جهڙو اڃايل ڪاروان جي آس بجهائي کس
 نئين تراوت بخشيندو آهي، تيئن شاعر به تنگ آبل
 انسان جي دل ۾ اميد جي عورت، بگائي عيوت جي
 نئين آس ٿو اٿاري.

شاعر ئي ڪنهن غلام ملڪي جي عحت نٿي هلي.
 شاعر سڄي دنيا جي شخصيت آهي. هو جڳ لاءِ جيئي

۽ جڳ لاءِ ئي مري ٿو. ساعر به هجي نه هوند دنيا
 ۾ ڪا به سميتا ثابت نه رهي سگهي. اهل وطن کي
 انارڇ وارو آهي شاعر.

پيائيءَ ۾ بدن کان هو بلڪل نه آجور رهي ٿو.
 هو ايشور روپ آهي. سڀ ۾ هو سهنجي پروردگار جو
 پروردگار ٿو ٿئي. وڃر وڌو، ايرڪا سان سندس پوي
 ڪا به هو سياسي آهي پرست جو. هو قيادي آهي قرب
 جي قفس ۾.

شاعر ڪنهن جي ڪاٺ آهي. مصري چنان چڪ اتان مٽي.
 ساعر به چنان ڏس اتان هر جگائيءَ جي چوٽيءَ تي سر
 ايندو. هو هر پهلوان کان بڪو ۽ پورن آهي. قلم سندس
 قيمت ڪٿن لاءِ ڪامي اوزار ڪونهي. اهڙيءَ آتما ۾
 دنيا کي هر وقت پئي ضرورت رهي آهي ۽ رهندي.
 پراج خاص طور، جڏهن تمام دنيا جو احساس الڀ ۾
 اثر هيٺ ڏيڻ رهي ٿو، تڏهن اهڙو مزاج ڇيٽو ڳڻو
 اوترو ٿورو. اڄ ڪالھ جي خوشخوار سورتين کي روڪڻ
 لاءِ ساعرنو مزاج ڪا به هٿيار نيمدو. موجوده زماني
 ۾ ساعر جي ڪهڙي ۾ ڪهڙي ضرورت آهي.

لياپو.

امتحان جا ڏينهن ها. اسر جو اٿيو هوس ترهين لاء. رات جو سمهيو به دير سان هوس. هنڌ جذبي دل به ڪانه ٿي ٿي. پر پڙهڻو نه ضرور هو. هٿ مٿن ڏوٽي وينس. به صفح به ڪين پڙهيم. ڪن ٿي سريلو پر لاء پيو. سمو سانتيڪو. امتحان جا ڏينهن. من اڳيئي منجهيل. سو ههڙين خشڪ گهڙين ۾ راڳ خاص راحت ٿي ڏني. اٿي ٿي ڪپي ويس. ايتري سمڪ نه پيئي ته اٿي ليٽو پاڻي ڏسان ته ڪير ٿو ڳائي. آواز ۾ واه جو تاثير هو. تاثير ان ڪري جو آواز دل مان ٿي نڪتو. هتي مڙيو ٿي ڪنهن سڙيل دل جي صدا. ”شيتل پون هيء اسڪو پور ڪي چوالا.“

مون تي عجيب ڦيرو اچي ويو. امتحان به ختم ٿي پيا. من اڳيئي منهنجو چريو. مون پيو راڳ نه اهو آه. راڳ سچ آهي آواز به دل جو نه ڪاڇ به دل جو. سنڪيت لاء شوق ننڍي کان هئم. ٿو يا گهڻا ٻڌا اٿم. پر مونکي مزو انهن مان اچي ٻين کي دل هجي. ان دل ۾ درد هجي. پوء ان ماڻهوءَ جو ساڻه به ستار آهي. راڳ بيشڪ روح جي راحت آهي. شراب ۾ نشو

گهرجون.

هڪ گهرج پوري مس ٿي ٿئي ته بي ايڻن مس
 آهي. هڪ ٻي پورائي ٿي نه آهي ته بي ايڻن مس
 ڪڍي ڪڙي ٿيندي. مطالب نه جيئرو منو مار اوڻو رست
 وڃي منجهندو. اڄ اسان عوامهن جي گهروڙي کي چورس
 جي ميدان ۾ ايترو نه سوچ ٿي ٿو آهي جو واک
 جهلڻ تي مسئل ٿي پئي آهي. رڃ کي ٻائي ڪٽي،
 اسان سمجهون ٿا ته اجهو ئي اسانجي اڄ رست ٿي،
 پر ٿئي رڃ ڪٿي ٿئي اڄ لهي.

جبل پريان ڪهڙو نه ويجهو نظر ايندو آهي. رست
 جو صحيح اندازو پنڌ ڪرڻ سان ئي ٿو و آهي. هڪ
 طرح گهرج نه پهرين معمولي پيئي منسوب ڪئي. ر
 حقيقت ۾ اها سڪلي سد آهي اتر ۾ سو آڻو ويجهو
 مرڳو ئي جلد اڏيو وڃي. هندوار سڪو وڃي سهين،
 پوءِ جيستائين ٻاڳن ٿي.

اها خرابي ڪا اڄ ڪلهه ڪانه ٿي آهي.

آد کان - پر هاڻي بند ڪئي اٿس. اڳي ڪي ٻاڳا مڙئي
 ٻچيل هوندا هئا. ٻهٽا نه ڪي سرور هئا. ڪي هن
 شهر ۾ به هاڻي کان آزاد هئا. پر هاڻا ٽه هر ڪو سو
 ان ڪريءَ ۾ ناڻ پيسائي. پر جيڪي ڪمس ڪم آه
 سو رڳو سڃيءَ هوس. ريس نه ڏولو مڃايو آه. پر هوس
 نه هڻي سڀني جا اوسان ٿي خطا ڪري ڇڏا آهن.
 نرائي ماري ڪوڏسي سهن. باقي اوه ٻڌهنجي ٻوڱيءَ
 بچندي وڙم ٿي ڪو نه جهڏو.

اسانجا افعال بند نه ٿي ٿيا آهن. ٻاڳا هن ڪي
 هوندا ٿيڻ ڀرڻا، اوه اهي اٺ رستا اختيار ڪيئن نه
 ڪندا. اڄ عهدا آهن ٻار اڏا آهن. اٺ ڪي بازار گرم آه.
 ماڻهو ڏس نه ڇيري لاءِ ٿا ڪري ڪهندا. اسانجو
 نه سوارت سڌ ٿئي اوه مڙو ٿوڳ وڃي يا سرڳ. ان
 ۾ اسانجو ڇا. اها وڃي رهي آه اڄ ڪلهه ڪي سڌريل
 دنيا جي سميتا. گهرجن اصل اهڙو ته اندو ڪري ڪڍو
 آهي جو چڱي مني ڪي هاڻي ٿي ٿي. ڪي وڏي
 ڪوڙ ٿي ڪري. چوندا ”سائين ڇا ڪريون. مڙئي
 مهل ڪي نه منهن ڏٺو آه.“ ٻڌهن نه وڌا وڌارا
 چوندا هئا. ”توري ڪي ٻهٽي پر ڪي.“ اٺان وڌارا.
 رهندا سو سادي جيوت هئا. ٿاڻي ڪي جو سڄو مڙو
 جو اُنهن ماڻهو اڻڄو اسان ڪڏهن واس نه ورتو هوندو.

اسانکي ڏس نه سگهون ۽ نه ٻيا خواهش ڪندا آهن
 اندام ۾ دل جي ساڳي ۾ اهي اسان کي ٻڌائين ٿا
 اتر آهن. سڄو آندو اسان ۾ سڄو آندو آهي. خواهش
 ۾ وڌو مان ملندو. سڄو ڏينهن ۾ خواهش ڪندا
 ٻوڙ ٻوڙ ٻوڙ سڄو ملندو ڪٿان؟ گهرج ڪندو ٿو
 اوترو عياني مزي واري. ساڳي ۾ ئي سڄو آهي.
 توري ۾ راضي رهڻ سان ئي روح کي راحت ٿي ٿي.
 باقي گهرجون، اهي ڪي پوريون ٿين جون آهن.

رستي تي.

لنهن ڏينهن بندر دود تان ڳهمندو ٿي ويس.
 ڏسان نه هڪ لينگر، هڪ مڇس هڙ، ويو ٿي وڃ
 رستي تان لڏندو لهندو. اڃا اڪيل ڪانه پي پيس نه
 آمدرفت م ڪندو اڪو پي ودائين.

مون ويجهو ويڃي عيس، ”دادا، جيڪو ناسي
 ڪن ٿي هلو نه هوند آمدرفت ڪهري نه سولي،
 سلامتي پري ٿئي.“ بس منهنجو ايترو عوط، مڙس
 جو ڳاڙهو ٿيل. اصل نبي لوڻ پي وڙو. منهن م ٺهند
 وڃهي چيائين، ”ڙي ههڙا تهڙا، تون ڪير جو موٽي
 حڪم هلائين، مان آزاد آهيان. حبش وٺندو نيئن
 هلندس. جتان وٺندو اُتان هلندس.“ مون صبر،
 بهر سان وراڻيو، ”سائين ايترو غصي جو نا ٿيو؟ اوهين
 برابر آزاد آهيو. پر جي موٽر وارو اوهان تي موٽر ڪهڙي
 ويو نه هوند آزاد آهي.“ ديوان ڪا ڀڃڻ ڀڃا پي ويا.
 عجيب بهادر جي ڪرمي هڪي پي. فڪو ڏاڍو
 سو. پر ڪڇيائين ڪمن. سائيت ڪري ٽڪڙو ٽڪڙو

جيڪو منجهن جو نروڙن جي آهيو. اوهين ملون ٿا ته
روني، ان لاءِ مالڪ آهيو. اوهين کپي ٿا ته
مڃين ته خود مڃار آهيو. پوءِ اوهين وڃي رستن
تائين هليو ته هر روز بگيت ٽانھن جوابدار بهندا آهن.
هن وقت تسو نه سڀڪو سوراج سوراج نهو ڪرڻ.
راڄ خبر ڪانهين ته آزاديءَ جي معي جا آهن.
ڪراچيءَ کان چڙهيو هوس؛ حيدرآباد وڃڻو هئس.
ديءَ ۾ هڪڙا به ديوان ويٺا ها. چڙهڻ سان گڏ
سروع ڪيائون جو ٻجاريءَ تائين چالو رهيو. ڳالهه بولي
تي ڪيائون ان لاءِ موڪلي اعتراض ڪونه هو. سر
وڙيون ايڏيون ئي ڪيائون جو سڄو کاڌو کڻي مي
تي ڪيائون مان پيو هر هر ٽسان نه من ائين چپ ڪن.
پر هنن يارن سمجهيو ته هي اسانجي هلڪت کي سراپ
نو. جبر جڏهين ائين به ڪارج سڏ نه ٿيو، تڏهين ڪر
جن ”سائين ذرا آهستي ڳالهايو ته چڱو.“ ڪوريجي
نهئي ٿيو. ”اسان به بيضا خرچا آهن. ڪو شڪ ر
ڪونه ڪرڻيا آهيو.“ مون کڻي مات ڪئي. پر
اهيل موقعن سان ڪير ڪانهائي.

جڏهين ائين ڳالهين تي عورتون اُٿيان. هنن
دل تي دل ۾ مولدو آهين ته جي سگهوئي ماڻهن
لاچار ڪريو، تنهنڪري وڃي رستن تائين آزاد
هڪڙو خواب رهجي ويندي.

وساری چڙ.

وساري ڇڏي آهي خوشگوار ٺهڙيون. اهو ٻرايو آهي،
اڳيون رنگ مٽين ۾ رهندو هئين، سڀڻ ٻليگن لڏي
سمهندو هئين. انهن عالمن ٻيهر سڀڻ تي سڀڻ
جي سونهن هوندا ڏسڻ لڏي ۽ سندن جي
پوست واري سندن سونهن سڀڻ تي سڀڻ. ٻرايو.....
اڄ توکي اهو ڏسڻ لڏي سڀڻ ٺهڙي
اڌ ٻسرام ڪرڻ. سڀڻ جيڪو ٻرايو سڀڻ لڏي اڄ ڏسڻ
ڪان ڦاٽل ڏسڻ لڏي سڀڻ ٺهڙو اڄ ڪو مانڇي
ويو آهي. ٻي سڀڻ جيڪو؟ ڏسڻ لڏي ٺهڙو؟
ڊڳو وساري ڇڏي اڳيون ڏسڻ لڏي سڀڻ آهي. ٻلائي
مڙي پلو آهي. مڙي جيڪو سڀڻ ڏسڻ لڏي مڙي
آهي. ٻيهر وساري ڇڏي اڄ ڏسڻ لڏي مڙي.
ٻلائي ڇڏي اڄ سڀڻ سڀڻ.

اڳ تون گهمندو هئين ته تنهنجي ڪيسن ۾ ڪئين ۽
 ڀين جا ڪڙڪا ٿيندا هئا. پر هاڻ تو وٽ ٺامي جي
 هڪ پائي به ڪانهي جو پڳڙا وٺي بڪايل بيمت ڪي آنت
 ڏين. اڳ طرح طرح جا طعام ڪندا ٿي ويندا هئا پر

ٽانڻ وارو ڪونه هو. مڪڻ هو نه ڏند ڪونه هئا. تڏهين
 به اهو ڪو به ڇو؟ ياد ڪري. دنيا آهي، سڄي دنيا آهي.
 مڙس ڪڏهين پريءَ ۾ ڪڏهين پاڪريءَ ۾. ان لاءِ
 ارمان ڪرڻ اجايو ٿيندو. جي هينئر رات آهي ته سڄي
 به اوس ايندو. اڄ ڏک آهي ته سڄي سڄي اهدا. نه هراءِ
 نه دل نه لوڙهه. رڳو وساري ڇڏ. دل جي پٺيءَ تان
 آهي منوهر نظارا ميساري ڇڏ. پوءِ آند آهي.

اڳ تو وٽ دوستن جا ميٽر وينا هوندا هئا. نون
 لکهندو هئڻ نه هزارين هڪ عجز وٽ لاءِ آندا هئا.
 اڳي هر ڪو توهان دوستيءَ جو دم هڻندو هو. پر اڄ
 تنهنجو ڪوبه همراز ڪونهي. اڄ جنهن تنهنجو گذر ٿو
 ٿئي اٿان ”اهو، اهو“ جا آواز پيا اچن. اڄ اهو هڪ
 به نه رهيو آه جو تنهنجي غمگساري ڪري. هينئر
 تنهنجو ڪوبه ڪونهي. تڏهين به ارمان جو ڪانهي؟
 ڇا توکي سڏ نه آهي ته هر ڪو مطلب جو آه. جي چار
 ڏوڪڙ آهن ته سو سلامي ڪر ٿي جو ڪونهي. تون
 فقط ايترو ياد ڪري. ٻيو سڀ وساري ڇڏ.

اڄ تون پاڻڪي ڏکي ٿو سمجهين. ڇاڪاڻ ته تنهنجي
 دل تي ماضيءَ جي ياد اڃا تازي آهي. پر جان ٿي
 ماضي ميساري حال جو حوالي ٿين ته سڀ ڪجهه آسان
 ٿي پوندو. پوءِ ڪابه مصيبت نه رهندي. ان ڪري نه
 جوان ٻيو. ٻلائي ڇڏ. آهي گذريل ڪهاڻيون وساري ڇڏ.

قصو ٻيو .

جدائيءَ کان تنگ اچن چيم ڇو نه نئون ڄائو
وڪاس. وڃوڙو ماري تو وڃي. سو عيال ڪير نه سندس
مورتي بنائي ويهي اچي. تو عا سندس. انا ڪيدون
نه او ڏاڍايون ڪري. مان الڳ ڪران نه ڪيائين
ڪين. نيٺ منو ماري پئي اها رب ڀولي ڪيائين. دل
پر چهر هڪوار بياپ بياپ سو وٺان. پوءِ نه اچي نه نه
اچي. مان به بي پرواهه ٿي وڃندس. مر نه ٿڪ مان
ور لهيس. پوءِ پتو پوندس.

آخر هڪ ڏينهن ستن رنگن جون ست وڻيون ٺاهي
برش وغيره تيار ڪري رکيم. سٺيد اچي ڪپڙي ٽڪر
ٽي وينس چٽ چٽا. پهر يون رنگ ڪنير ڪلاپي. چير
ڳلن لاءِ اهوئي ٺهندو. هڪڙي لالا سندس ڳلن جي
ڪلاپي رنگ سان مشابهت پيش ڪندي. پر دل چيو
اها لالي ڪٿي! ڪٿي هيءَ ٽڪي ٻاڙهاڻ. اڳتي
وڌيس. ڪارو رنگ. مون چيو سندس وارن سان واه
جو ميل کائيندو. پر اها سياهي ڪهڙي نه مزي واري!

ان ڪارڻ ڏانهن نظر ٿيو ته دل کي راحت نٿي اچي،
 پر همدانهن هيءَ اونداهي ڪهڙي نه سمجهي، جنهن کي
 رسندي دل ڏيکيو وڃي. ڪارو رنگ نه ڪنهن ڏٺو
 ڪونه ڪيو. وڌيس ٻاڙهي رنگ تي، سندس سين تي
 ۽ لالڻا آهن. انجي سڌ مون سمجهيو ته هيءَ سرخ
 چنڊ پوري ڪندي. پر دل چيو انهن چنڊن ۾ ڇا ٿا ٿئي
 ته اُها ته هن اودي رنگ ۾ آهي ئي ڪا نه. ڪارمان
 اهو وٺي به ڪٿي ڦٽي ڪير. اهڙي طرح هڪ هڪ ڪري
 سڀ رنگ آزمايو. پر آس پوري نه ٿي. مون چيو
 تصوير ڪڍڻ مشڪل آهي.

تڏهين وري وڃي هن اڳيان ٻاڏايان؟ جواب آيو
 ته ان مشڪل مسئلي لاءِ اهوئي هڪ حل آهي.

”ليلائي جتي نه لهين، وري ليلائيچ،

آس ۾ لاهيچ، سڄڻ ٻاجهيندڙ گهڻو.“

ايتري ٻيو خيال آيو:-

”ٻائي نٺ لهار، توڙ ڏيرو دوس جو.“

هيءَ تصوير ڪڍي به سگهجي. تڏهين به دلبر جو
 دل ۾ تنهن کي ڪڍي ٻاهر موڪلي؟ انهن ڪرڻ
 سان سندس پاڻ ويجهي کي دور ڪرڻو.

دور ۾، مون ٻيو تصور مون لاءِ ٺڪاڻو رسندي.
 اهو به ان ڏٺو ٿي، سان ٻين لالڻا آهن ٻاڙهي
 ڪرڻ.

حسن .

شاعر مزاج دوستن جي محفل ۾ ويٺو هوس. سخن سازيءَ ۽ بيت بازيءَ جو دورو چالو هو. هر ڪنهن پنهنجي پنهنجي نموني مجلس لاءِ وندر ميسر ٿي ڪئي. ڳالهين ڪندي ڪندي هڪڙي دوست خواهش ڏيکاري ته حاضرين مان هرڪو حسن جي لفظي تصوير چٽي. چٽاڀيٽي شروع ٿي. واري سان سڀني پنهنجي سمجهه آهر، سولهن جا نرالا نقشا پيش ڪيا. ڪنهن محبوب جي لال رخسار کي سولهن سڏيو. ڪنهن يار جي نرگسي نيطن کي حسن جو ڳجهه ڪوٺيو. ڪنهن پنهنجي پريتما جي چيلهه تائين لٽڪندڙ واسينگ وارن کي سوپيا جي سماڌ ٺهرايو. ڪنهن چنڊ جي سيتل روشنيءَ کي نراڪٽ جو ڳهڻو ڳڻيو. ڪنهن وري بهار جي بهاريءَ کي 'سولهن جو سر' تسليم ڪيو. مطلب ته گهڻا ئي ڪنهن ڪونه. هر ڪنهن دل کولي خوبصورتيءَ کي پنهنجا رنگ ڏنا. سڀني سولهن جي درگاهه ٿي پنهنجو نذرانو عرض رکيو. پر بچاڙيءَ

م هڪ دوست مٿس تي ٻا آڻائي ٿڌائي، تنهن سڀني
 کن سرس سواد ٿيڻو. مجمل اُن سوڀيا. ديوڀيءَ جه
 تصور ڪندي عيسيٰ جهوليو ٿي. ٽي اعتبار سڀني جي
 واپس مان ”واه، واه“ جو گڏيل آواز ڪٽيو.

اُن دوست ڳالهه ڪندي ٻڌايو ته هڪڙا ٻه راجڪمار
 هڪ راجڪماريءَ تي موهيت ٿي پيا. هڪڙي ساڻس
 لائون لڌيون. ٻئي جي دل ۾ سياوڪ حسد جي
 لهر اُٿي. هيءَ ڀاري چوٽ هو برداشت ڪري ڪن
 سگهيو. سينا سنيرائي هو راجڪمار جي راجڌانيءَ تي
 ڪاهي ويو. مهينن جي جدوجهد کانپوءِ به ڪو فيصلو
 ڪونه ٿيو. ٻنهي طرفن جا لشڪر ساڻا ٿي پيا. سپاهين
 سوچيو ته آخر به هن لڙائيءَ ۾ اصول ڪهڙو آهي؟
 هڪ استريءَ جي سوال تي سون هزارن سورهين
 جي ٻلي چاڙهجي اُن مان ملڪن کي ڇا فائدو رسندو؟
 ٻڌ لڳا نار حاري رهي. ڀلا لوڪر ڪيئن ٿي پنهنجي
 ساهن جي حڪم جي الهرافي ڪري سگهيا!

هڪ ڏينهن راجڪماري قلم جي ديوار تي جهل
 بهل ڪري رهي هئي. لائني مٿس سپاهين جي اکين
 سان نار وجهي سندن دامن تي ڦهٽو ٿالو. سندن
 سوالن جي سلسلي نار ٿي پيش. سڀ جي موٽي
 سٺا رهيا. سڀي ۾ من مان آواز آيو:-

”ههڙيءَ عور لاءِ مري مٽيا مڪتي آهي.“

موت .

موت لي مروت، ڪنهن جو رياءُ ڪين رکي. ڏاڍو
 لي نرس. جيڪو اچيس تنهن کي ڳرڪايو وڃي. پوءِ
 اهو پتو نه پوندس ته هي نار آهي يا بدو. مڙئي
 جيڪو منهن سامهون اچيس تنهن کي هضم ڪيو
 ڇڏي. جوين جوانيءَ جو لحاظ هنکي پويئي ڪونه.
 ڪٿي ڏس ته ماڻهو ٻيا ڪنا ٿيندا... اصل ويچارا هلڻ
 کان محتاج. تن کي هٿ به نه لاهيندو. وري ڪٿي
 ڏس ته ڪونڌر ليٽايو رکي. پيت به ڪو پيت اٿس!
 ڪوت ڪٿي ئي پيئي اٿس. ڪٿي ڪا بس اچيس. اعليٰ
 نه! زندگي ۽ موت تصوير دنيا جا ٻه پاڇا آهن. انتها
 سڀ تي اچڻي آهي. پر هن موت لاءِ خدا ڪا قيامت
 خلقي آهي يا نه؟ ڪيڏا تو قهر ڪري، ڪو ڪهڪاءِ
 به اچيس تو. گل ڦٽو، قوه ماري ڦٽي ڪريو ته ڪو ايترو
 الڪو ڪونهي. پر مڪڙي! اڙي جا ڦٽي ڪانهي ان
 کي مارڻ توکي مزو ڪهڙو ٿو اچي؟ شايد موت!
 توکي موت جو ٻپ ڪونهي، تڏهين ٿو ههڙا علم

دڙق

ڪرين. درا ويچار ڪر. ڪڏهن تو ڪهن معصوم
جي نسل نسل ورلائڻ کي نه ڪٺايو آهي؟ ٻيلي ڪڏهن
ڪهن نازين جي سر ۽ دندانن جي زور هوا جو جهڙو
جهڙو ائيني؟ اڙي يار! ايڏي ڪن لائار توکي نه ڇڪائي.
نهجي هستيءَ تي ايڏو بانور نه ڪر. زندگاني تنهنجي
آهي جاودان. پر ايڏي سڪه دلي! ڪجهه نه ڊپ
ڪر. هي لال لال خون نه ٻوڙي، هي زور ڪم آهون
تنهنجي پاڙ کي هلاي ڏيندئون. بگوڙي - خير
ڪت. ڪجهه نه لحاظ ۾ نه ٿورو احساس ڌار. من
ويچارن ڪجهه ڏو ڪونهي، تن آيا ڪالهه من کي
اڃ ڪئن تو وڃي وڃين؟ قسم بي تنهنجي سر جو،
سچ ٻڌاء هي آهون وڃان ٻڌي تنهنجي دل ۾ ڊڪ ڊڪ
نه ٿي ٿي. ڪڏهن اهو ويچار ڪيو ائيني نه ڪيترن
جون دليون تو ڊڪوئين، تون ڪيڏو نه ظالم آهين،
ڪو رحر جي درخواست وجهي، تون انکي نيٺ
هينن نڪرائي ڇڏين. سڄو زمانو انقلاب جي طابع
آهي. ساري ڪائنات ڪرائيءَ جي ڪاٺياري آهي.
جيوت ۾ ڪيڏيون نه تبديلون ٿيون اچن. پر تون
نر جهڙو اچي، تهڙو هاڻي. تر جو به ڦيرو ڪونهي.
انڌ جي گهوڙي تي آهين. پتو نٿو پوي. مٿي لوڏ
نه ڪرين تو. پر ڊپ ڪر ته ڪا ٿوئي به نه اچي

ڪڙڪي. سگهو ئي باڻ سنڀال. مٿان پوءِ هٿ نه
 هڻين. اڇائيءَ جو ٻڌ ٿورو آهي. ڏکين جي آهه مر ابر
 آهي. ستايل دل جي عدا ڪئي اجهائي نه رکئي.
 محسوس! ڪجهه ماڻهو سگهه. پر مان چوان ڇا ٿيو؟ تون
 موب جهڙو ڪڙو آهين اهڙو ئي وڏي مڙو. تون جيترو
 ظالم آهين اوترو مهربان. موب. مڙا موب! ڀلي اڃ.
 مان تنهنجي آڃيان لاءِ آيو آهيان، سڀني مڙن جو دل
 تون سدائين اڃ. جهنگو علاج نه ٿي تنهنجي تون
 چوڻ ڪارو ڏين. دنيا تان بعدن وٺا جي وات وسريو
 وڃي تڏهن تنهنجو آسرو ئي محسوس ٿا ڪر آهه.
 اڃ کانپوءِ توکي دورانو خبر ڏيڍو؟ تنهنجي
 يادگيري نادن دل لاءِ بلڪل ضروري آهي. تنهنجو
 ٻاڇو اکين اڳيان شل سدائين نچندو رهي. بندو ڪندو
 تون نه هجين نه هوند الا جي ڪهڙا قهر ڪري. پراڻا
 پرڏا ڦيرائي نوان نظارا ڏيکارڻ نه ڪو توکان سگهه.
 بيشڪ تون سڀني جو شاهه آهين. ساري دنيا تنهنجي
 آڱر جي اشاري وهيڻي آهي. تون بلڪل بي پرواهه.
 راجا هجي يا رڳو، تنهنجي چال ساڳي. پر مٿان مغرور
 ٿي وڃين. دل مان اهو کوٽو خيال ڪڍي ڇڏ نه
 توکي آخرت ڪانهي. موب توتي به اچي ٿو پر
 ڪڏهن ڪڏهن. ايترو آهي تون پنهنجو سڪو گهڙو

ڪري سڀ ئي ڄمايو ڇڏين. پر ڪي ڪي اهڙا به
 ڪريو ٻيون جي ٿولي فتح ٻاڙو وجهن. آهي، ٻڌاء
 آهي، جن ملڪ مٿان سر ڏنو. جن قوم جي صدي
 پنهنجي جان قربان ڪئي، جن پريلي ۾ پاڻ سهاڻ
 ڪيو تن ڪي ٿون ماري سگهندين؟ ڪڏهين نه. آهي
 هميشه امر آهن. اڙي! جن جي مٽيءَ لڌو مان آهي
 ڪئن مرندا؟ جيستائين دنيا آهي، ٿون آهن.
 آهي امر رهندا، تلڪ ۽ پڪت سگهه ڪير ٿو چوي
 مري ويا. اڄ اسانجي رڳن ۾ جو جوش آه اهو ڪنهن
 جي بدولت آهي. حسن حسين ڇا زندهه شهيد نه
 آهن؟ گالڙي ۽ جواهر ۾ ڪنهن جي جذبات ٿي ڪم
 ڪري؟ ڇا ڪرشن ۽ پر تاب جو پر ڪاش هيتري
 صدين کان پوءِ به ڪو جهڪو ٿيو آه. اصل نه. لڏهن
 ٿون موت فقط الهن لاءِ آهن جيڪي پنهنجو ڏر آهي.
 جيڪي خود غرض آهن موت الهن ڪي ئي ماري ٿو.
 باقي جي پراڻڪاري آهن، جي ٻين جي پلي ۾ پنهنجو
 پلو پائن، آهي ايشوري روپ، آهي ڪڏهين مرڻ جا
 ٺاهن. موت الهن جو غلام آهي.

سڪول ۾

گذرڻي کي ياد ڪرڻ انساني سپاڻ ۾ آهي ئي آهي.
جو گذري ويو تنهن کي ياد ڪرڻ ۾ ڪهڙو سود؟
ان سوال جو جواب هر ڪو ”ٺڪان ٻڃي“. پنج منٽ
ڪنهن سان مڪاميلو ٿئي ٿو. هڪڙو ڪنهن کي ڏوسين
تہ پوءِ انکي وسارڻ مسئل ٿيو پوي. پر جتي سڄا
سارا ست سال رهيا سڀني ۾ ان استان کي دل جي
پٽيءَ تان ميسارڻ تهاڻين ڏکيو ٿيندو. تنهن ۾ به وري
سڪي جيوت کي ڀلائڻ ڪئن ڀاسندو. سڪ ڏکن کان
وڌيڪ ياد رهندا آهن. ٻاراڻي وهي. نه ڳڻتي نه
جهورو. تنهن سان گڏ معصوميت ۽ دل جي شائتي
ڪي گهٽ نعمتون نه آهن.

ماءُ جي هنج ڪهڙي نه نرم آهي. مانا جي ڳوڻ
۾ ڪهڙي گلڙاري آهي. سا رڳو اهي ساري سگهندا
جن ڪم نصيباً جيڳل جي ويوڙي جو ڏهاڳ ڏٺو
هولدو. اهو وڌاءُ نه آهي تہ امڙ جي ڪڇ ڪاپوءَ جي
سرشتيءَ ۾ ڪو آند استان آهي تہ اهو شڪول آهي.

جيئن ماءُ جي آغوش ۾ ٻار بي پرواه رهندو آهي،
 نهڪ طرح مشڪول ۾ رهندي اسانکي ڪو اڪو نٿو
 رهي. جيئن وڻيئون ليئن پيا هلون، نه لوڪ لڃا جو
 ٻڌ ۽ نه وري قاعدي قانون جي ڪاڻ تي ڪڍڻي
 پوي. آخر به جي ڪو گناهه ٿيو ته ٻار ٿي چئي
 وينداسون. ايترو آهي، بعضي ماسترن جون مارون
 سهڻيون ٿيون پون. پر اهي مارون به ڪيترو نه منيون
 ۽ معنيٰ واريون آهن. جيتوڻيڪ مار، سڌارڻ جو
 هر ڀرو ڪامياب اوزار نه آهي. ٻار جو سڀاو سمجهي،
 جي ان سان ٺيڪ ورتاءُ ڪبو ته هو ڪيئن نه وجهندو.
 وڏي کي به پوءِ لٽ آزمائڻ جو ضرور نه ٿيندو. خير،
 باقي ڪن مهينن جي عرصي کانپوءِ اسانکي الوداع
 ڪرڻي پوندي پنهنجي بيماري مشڪول سان. وس
 بچي نه هوند حياتيءَ ۾ اهڙو ڀرڻ نگر نه ڇڏيون. پر
 بندو وقت جو غلام آهي. حياتي هڪ وهڪر آهي.
 جنهن سان ڪڏهن ڪا سواءِ اسانجو مؤثر ٿيندو. دنياوي
 دستور ڏسي مٿي ٿيڪ ڪرڻي ٿي پوي ٿي. پوءِ من
 ماني يا نه. نه ته هوند ڪير پهاهندو ته هيءُ وڻراه
 ڇڏي هلي اس ۾ ٿاڀا ڪاڏون؟ مشڪول ۾ ڪيئن نه
 بي پرواهيءَ سان ٿو هلجي. - ڪتاب بوابداري ڪانهي.
 ڪوبه بنڌن ڪونهي. - جي آهي، تڏهين به ڪهڙو؟

به سبق پڙهيا. ٿي بيت ياد ڪيا. بس نه. اهو آهي
پورهيو. تنهن ۾ به وري ڪيڏو نه مزدو آه. علم
جهڙي قيمتي وستو پي سنسار ۾ ڪانهي. گيان هي
منزل اوچي ۾ اوچي رکي ويٺي آه. اُن مقصد کي
پائڻ لاءِ جي ٿوري مٿاڪٽ ڪرڻي پئي ته اُن ۾
ڪهڙو بوجو آه. گلن چونڊيندي جي ڪجهه ڪندا
لڳا ته اهو ڪو مهالڪو ملهه ڇڻو؟

هاڻي اهڙي موجن جي مرڪز کي ڇڏيندي جي
دل ۾ ڪجهه ڊڪڊڪ پيدا ٿي ته اها ڪا اسپاويڪ
ڳالهه نه آهي. جتان سڀ ڪجهه سکياسون. جنهن
جي گود ۾ ٽپياسون ڪڏياسون. سو ڪو ائين وسري
ويندو؟ حال نه ڪي ورهيه ائين پيو سمجهندس ته
'آهيان شڪول ۾ ...' جيسين آءُ به دليوي ساگر
جي لهرن سان ملي هڪ نئين لهر ٿيان!

اسانجو ڪا ليڄ

دوم نمبر ۸۷
میلنارام هاسٽل
ڪراچي، ۱۰ جولاءِ ۱۹۳۷ع

سائي،

پتر پهتو. پڙهي سون جو ڪوبه ڪنارو نه رهيو.
ائين سچ آهي ته تون به جيڪر هٿ هڃين ها ته ڏاڍو
مزدو ٿئي ها. آءٌ ته سچ پاڻ کي هيترن سائين هوندي
به اڪيلو ۽ اباڻڪو پيو پاليان. پر هيئنر ڇا ٿيندو؟ ڏک
ڪري به ڪيترو ڪيو. گذريل ڳالهين تي ڳوڙها ڳاڙو
آهي اجايو اکين جو زيان. ان ڪري ٽول، اڳين مڃيلن
کي ٿڙي ڪجهه نوائي کي دل اندر جاءِ ڏج. تون
هوشيار آهين، اهو ته هرڪو پيو چوي. تنهنجي ناپاس
ٿيڻ تي هرڪو تپرس پيو کائي. پر جيستائين موجوده
تعليمي سرشتو قائم رهندو تيستائين تو جهڙن گهڻن
هوشيارن کي محسوس وڃي هٿ مهڻا پوندا. ائين ته
ٿئي پيو ۽ ٿيندو ايندو. جيستائين تعليمي ڏس ۾ ڪو

ڦيرو نه آيو آهي. لکين ته ڪاليج بابت ڪجهه ٻڌايان،
 آءٌ به لکڻ لاءِ آيو هوس. پر ڇير نه ائين ڪرڻ سان
 مٿان توکي تنهنجي ناڪامي تي ٽئين سر ياد آئي، ۽ مبادا
 سندءِ شيشهءِ دل کي ڪو عدمورسي، ان ڪري
 سانس به رهڻ واجب ڄاڻم. هيئن تنهنجي چوڻ تي
 ڪاليج بابت ڪجهه لکان ٿو، جنهن مان ڪافي واقفيت
 ملندي.

توڪي سڪول جو نڪو به آيو ۽ آهي. ڪاليج
 به هڪ وڏي سماج ۾ سڪول آهي. پر سڪول ۽
 ڪاليج ۾ وڏو اختلاف آهي. مسوئلتي بهي جو ڪارڊ
 ساڳيو آهي، يعني سڀئي سماج ۾ تعليم ڏيڻ وڃي
 پر تڏهين به ضرورت سرور آهي. اسانجي سڪولي
 جيوت ٻاراڻي رهي، ان شروع ٿي ٿي. ان ڪري
 سماجي جي نهايت ضرورت آهي. چوندا آهن ته ٻار مڃ
 هو وار. ان لاءِ اهو عين ضروري آهي ته ٻارن کي قاعدي
 سان هلائجي جيئن سندن ڪچڙين دلين تي سٺا منسڪار
 ٿون. جي ڪجهه ڪنان نه وريا ته ڪي، ڇا ورندا؟
 سپاويڪ سڪول - ماسترن کي اسان سان، ٻار سان گڏ
 سختيءَ سان به ورڻو ٿو بوي، جيئن اسانجو هيون
 جڙي. اهو بلڪل واجبي ۽ ضروري آهي. نه ته جيڪي
 ڪنهن ۾ هوندو اهو ئي پاٽ ۾ بوندو. جيڪڏهن بنياد

ڪچو آهي ته عمارت ڪئن بيهندي. نيڪ ان طرح
جيڪڏهن اسانکي ننڍي هوندي ڇڪيون عادتون نه
بيون ته آئينده ڇا بي اڏبو؟ پر هت انهن نه آهي.
صابو حيرت ڪو آهي. ان لاءِ نه سبب آهن. هڪ نه
چوڪرا آهن گهڻا، جنهن ڪري صابو هلائڻ مشڪل
ٿيو پوي پيو ته ڪاليج ۾ ماڻهو اچيڻو نه اڪثر ڇڏي
وهي، جوڻي ٿو، جنهن ڪري صابو جي ٿوري ڪا
ضرورت آهي. پر تڏهن نه نورو گهڻو صابو ضروري
آهي. هت نه اهو نه ڪونهي. هت نه سوراج ملي ويو
آهي. جيڪڏهن ڪنهن آزادتي نه پوي، جو روشن
ڪرڻو هجي ته هليو اچي اسانجي ڪاليج ۾. تون ضرور
عجب ڪائيندين. شايد مودڪي عربو به سمجهين. انهن هجي
ته جو ڪين جيڪر هر ڪو ڪاليج ۾ پڙهي ته آزادي،
ڄا مڙا ماڻي. پوءِ جيڪر جيلن ۾ وڃڻ جي ضرورت
ٿيڻي نه. باقي ماڻهو لئين ته بندوڦن جي منهن ۾ وڃن
جو؟ جو لوجوان جيڪر سوريءَ تي چڙهي ننڍي
پنهنجي جيوت جو خاتمو آڻين؟ پر لعل! هي گانڌيءَ
وارو سوراج نه آهي. هيءَ جواهر واري آزادي نه آهي،
هنءَ هن آزاديءَ ۾ زمين آسمان جو سنڌو آهي. گانڌي
جو سوراج اسانکي اوچو بنائيندو. اسان وٽ سوئترتا
۽ سنڌوش آڻيندو، پر ڪاليجي آزادي اسانکي اوراڙه

م ٺيندي. اسان جي نزل جو ڪارڻ ٿيندي. اسان
 کي ڪراوت جي غار ڏانهن ٺيندي. تون ضرور آڻو
 هوندين ته نيٺ به اها ڪاليجي آزادي آهي ڪهڙي بلا.
 ڪاليجي آزادي آهي فقط چيگراني ۽ چلولائي. جوڪر
 آزاديءَ جو آيتو اوت پيا ڪڍن. هو هن خود مختياريءَ
 جو اجوڪ فائدو وٺي، پنهنجو آدرش وساري قيمتي
 وقت اڃا پيا ضايع ڪن. جنهن مطلب لاءِ هو اچن ٿا
 اهو ته کين ياد به ڪونهي. سندن سڄو وقت هار سينگار
 ۾ گذري ٿو. اڳي ئي خرچ ڳاڻي پڳا ويتر هن ڪرير ۽
 پائونڊر نه وٺل ڪري ڇڏيو آه. جيئن ته ڪولمائي ٿيندو
 هجي، تيئن هٿ به ڄڻ نه نما آهي. هرڪو پيو پنهنجي
 لمايش ڪري. چئجي، ڏکجي، اچن ڪاليجن ۾، ڄڻ
 نه پاڻ کي پاس ڪرائڻ پيا اچن. هونءَ ته پنهنجو سڄو
 وقت پيا وڃائين پر جيڪي ۲-۳ ڪلاڪ پڙهڻ اچن اتي
 به کين آرام نه اچي. ڪلاس ۾ ڏس ته واهيات چرچا
 ڪندا. ڪوشش ڪري پاڻ کي اڳري ڪرڻ لاءِ ڪا
 نه ڪا حركت ضرور ڪن. پئسا نه آهن هائي جا، پوءِ
 هنن جو چا ٿو وڃي. جيئن ٿڌ تيئن وڌ. اڳي ئي پئسي
 جي لاف. لوڪريون ملن ڪونه. پوءِ هي يار ڏس ته
 روز لت لوان لولا اختيار ڪري پيا پئسي جي لت ڪن.

انهن ڏينهن سار جو هو ۽ اهو به ڏينهن آهي جيڪو
 ٽهين ٺهون ڇهين اڌ ڪلاڪ دير آهي. مون چيو
 جو؟ ڇهين، ”ڪهڙا ڪرڻا آهن، اڌ ڪلاڪ دير گهٽ
 ۾ ٽهين ٺهه جي.“ هاڻي ٻڌاء ته جن کي اڌ ڪلاڪ
 منٽ ڪيڙن پهچڻ لاء ڪپي، ٽڙهين سندن ٻيو ڪيترو
 وقت ويندو هوندو. ٻڌاء ته اهڙن نوجوانن ۾ مائٽ ۽
 ملڪ ڪهڙي اميد رکي سگهندا؟ اڄ ڪالھ چستي ۽
 چالاڪي جو زمانو آه. ماڻهو اڌ ڪلاڪ ۾ الاجي ڇا
 ڪري. پر هٿ ته اهو لڳو آه. داد يون به گهٽ
 ڪونه ٿيون ڪن. پر مصيبتن کي منهن نه مردن کي
 ڏيڻو آه. جيتوڻيڪ سادگي ٻنهي لاء ضروري آهي.
 هٿ شڪول واري معصوميت ڪٿي؟ پر ٻي
 ڪٿي؟ هر ڪو ٻيو پنهنجي وڏائيءَ ۾ ڇڄي، هر ڪو
 ٻيو پنهنجي مطلب تي مري. هٿ اها قرباني ڪٿي؟
 خود مطلبي جي بازار گرم آه. شڪول نيٺ به
 شڪول هو. اتي جي وزن ۾ معصوميت هئي،
 مڙج هئي!

ڪيئن نه اتي غلاميءَ هوندي به آزاد هئاسين. پر
 هٿ آزاد هوندي به قيديءَ سمان آهيون. اتي ٻاهرين ۽
 غلاميءَ هوندي به دل آزاد هئي. پر هٿ مڪمل

خود مختياريء هوندي به من غلام آهي - اتي بي پرواهي
هئي - مڙج هئي. جيئن ايندو هو، تيئن هلندا هئاسين.
پر هت عزت جو وڏو، پر آجايو اولو رکڻو ٿو پوي -
متان هيئن هلون، ماڻهو نه ڪلندا - اهيئي خيال آهن
جي اسانکي ڪاٺن پيا، اسانجي قدم قدم تي رڪاوٽ
پيا وجهن - ڪپڙا پايون ٽڏهن به اهائي اون هوندي،
نه ماڻهو ڪلندا نه ڪون مبادا ڪو نولي ڪري
..... متان ڪو وڏ ڪڍي - حق نه اسانتي فٽن جو
۱۴۴ فلم لڳل آهي - الاجي ڪڏهن اسانکي ان خيال
جي تنگ دائره مان رهائي ملندي. ٻار هئاسين،
معصوم هئاسين انڪري پرير هو... آند هو - انهن
ڏينهن جي پيٽ ۾ هيءَ حياتي انهن پٽي پاسي جيئن
چالڊوڪين وڃڻ بعد اونداهيون رانيون ڪاٽينديون
آهن ... سڪ.

هڪ نئين ڳالهه ٻڌائڻ وسري ويا. جيتوڻيڪ آهي
معمولي پر آهي مزيدار. شڪول ۾ سڏ ڪندا هئاسون
”گوب، گوبند، پريو، پريم، موهن ۽ مرلي.“ پر هت
ان بدلي چئون، ”شهاڻي، شوداساڻي، آڏواڻي،
ڪيسواڻي“ وغيره. ٻڌاءِ توکي ڇا ٿو وڻي؟ مونکي
نه پائي، پريو ۽ پريم وڻي بنسبت چڱاڻي ۽ آڏواڻي جي.

ورق

هرڪا جماعت ... سڀا ... سنسٽا سميتي ڪنهن
د ڪنهن 'آدرش' تي اڏيل هوندي آه. هر ڪنهن
کي ڪو نه ڪو مقصد ضرور هوندو آه. اسانجي پاڻ
پر تي ڪاليج کي جو متو آهي "انسان ٿيو". شل ايشور
سميت ڏيئون ته سڀا انسان تي نڪرون. مرد تي
دنيا جي تڪليف جو مڙسيءَ سان مقابلو ڪري
ٻار پٽون.

زياده سڪه.

تنهنجو همراز.

پنجن پيارن جي ياد ۾

ڪالهه ٽائين ڪاليج ۾ موج ۽ مستي هئي. هر ڪو خوش هو. سڀ جي منهن تي مرڪ هئي. جتي وڃ اتي خوشيءَ جو خوش ساز ٿي وڳو. هيڏانهن بهار اٿان ڪل ٿي ڪل ٿي آئي. پر اڄ ڪاليج ۾ اها رونق ڪانهي. وايو منڊل ۾، اڄ اها سريلي تان ڪانهي. ”واهه واهه“ بدلي اڄ ”ههه ههه“ جا آواز پيا ڇن. پرنسپال ۽ پروفيسر اڄ گولدر غم ۾ غلطان پيا نظر اچن، خود وڌيڪ ڀار ٿين جي منهن تي به اڄ گهري مولجه نمودار آهي. مطلب نه مرڪ بدلي اڄ مولجه نظر چڙهندي.

جو ڪاليج، سدائين موجي رنگن ۾ ڪلندو بهڪندو هو اُتي اڄ اداسائيءَ جي چادر چڙهيل آهي. ڪلڻ نه پري رهيو، پر بڻڪو به نٿو ٻڌجي. سڀني جي چمن تي خاموشي مهر آهي. ڪاليج جي ڪنڊ ڪنڊ مان مائٽي اشارا اچي رهيا آهن. پنجن پيارن جي ياد اڄ هر ڪنهن کي دم ٿي وٺاري. ڪاليج ۾ اڄ به وڌيڪ ڀار اچن ٿا، پر مڪڙا ڪوماڻل. چال ۾ ڪابه سڀاويڪ

چلڻ لائي ۽ چڻچلڻا ڪانهن. اوچتي حدائي سڀني کي
سائو ڪري ڇڏيو آه.

ڪنهن تي ڄاڻو، ههڙو حادثو ٿيندو! ڪنهن کي
ڪي خبر نه جي گل ڪلهه ٽڙيا سي ايترو جلد مرجھائڻا.
ويچارا ويا گھمڻا. سڀ موج ۾ ٽي موٽيا. سندن دلين ۾
اميدن جو سمنڊ چوليون ماري رهيو هو. ڪن ڪهڙي
ڪل نه ٻاهر مصيبتن جو مهراڻ بکايل وات ڦاڙي بيٺو
آه. سڀ پنهنجي پورن ۾ ها. هر ڪو جذبات سان
ڀر هو. سفر سڻائو هو. اوچتو آفت آئي. سڀ سمنڊ
جي ڳوڏ ۾! سڀ بچيا. باقي هي پنج پيارا اصل لاءِ
وڃي سمنڊ جي هنج ۾ آرامي ٿيا.

اڙي! ڪارا ڪارا پرست جيڏا جهاز! تو هي
ڪهڙو ڦهر ڪيو؟ آف! توکي ترس نه پيو. هو
لنڊڙي ڪشتي، جا پنهنجي مڙي ۾ پئي آئي، تنهن
کي تو نه سنو. هاءِ! ڪشتيءَ جي ڪچ ۾ ڪير ها؟
اڙي لنڊڙا لارڪ بدن هو ويچارا ليهن - ناهل.
جن ڪڏهن خوف جو لالو نه ٻڌو هو.

منهنجا سائي، اوهان کي آفرين هجي. توهان، او
پنج پيارا! توهان ڇا ڪيو به، ڪيو هو؟ پوئس جي
دست اوهان پيشڪ لباهي. موت سامهون. اوهان
آڏول. ٻن ٿيو ڏلو. اوهين پنج ٿي پوئس ۾ پختا.
قدرت جي امر جي اوهان ادب سان ادائي ڪئي.

وڌي

چونڻا هو پنهنجي ڪلاس جا سر مور ها. ڪاليج جي سولهن ها. هو مڪڙيون اڃا ڪلهه ٽڙيون. اڄ هوا جي هڪ ئي هنيلي جهوڙي سان اچي پٽ پيون. افسوس پنجن ڪلن جو گلدستو اڄ ڪم ٿي ويو!

اڄ گلشن ۾ مائر چونڊ ٿيندو؟ امڙ ڏاڍي ناز مون لڳايا. البيلاءُ هو لاڏلا. هميشه لاءِ هو ان موڪلائي هليا ويا. جن ڪڏهن اُف نه ڪئي، تن سان ڪهڙي ويدن ٿي هوندي. ٻڌڻ مهل سندن دلين ۾ ڇا هلندو هوندو. سندن سر آهڻ ڪجهه وقت لاءِ نه سمند جي چولين چلڪن کي به بهاري ڇڏيو هوندو. آخر ۾ سمندر ديوتا! نودر ويندي ٿو ڪربان. اسانجا پنج پيارا پونا اٿيئي. متان کين ڏکونين. کين پلي پنهنجي هلڪين هلڪين لهرن سان لوڏاءِ. پر متان پلجي به ڪڏهن کين چوهيءَ مان ڇڪين. هو اڳيئي گلبڏن. متان کين ستائين. جيڪڏهن ڌرو به کين تڪليف ڏيندين ته ياد رک، ڏکويل دلين جون آهون ٺوڪي سڪائي پٽ ڪري ڇڏينديون.

نوٽ:- ۲۴ سيپٽمبر ۱۹۳۸ تي، سنڌ ڪاليج جي وڏي ڀاتي جو هڪ جڳو ميهوڙي جي سيري تي لکيو. هو موتي ٿي. اوچتو هڪ چهار سندن پڙي سان لڪريو. پنج پيارا هليا ويا. سڀ بچيا. سڄيءَ سنڌ ۾ شوڪ جي لهر اُٿي. مونکي حودده ٿيو، ان جو اڻپورو آئينو هي مضمون آهي.

تون

تون لفظ آهي ڪيڏو نه ننڍڙو. فقط ٽن اکرن جو جڙيل. خالي پڌ تي هڪڙو. پر معنيٰ ڪيڏي نه ٿو رکي. ننڍي شيءِ هونءِ به ٽراڪٽ واري هوندي آهي. پر هفت نه حد ٿي چڪي آهي. ڏسڻ ۾ تون لفظ ڪهڙو نه معمولي پيو لڳي. پر جي معنيٰ ڏانهن ڏسبو ته سندس جهڙو پر مطالب لفظ سڄي ساهت ۾ مشڪل ملندو. اها ڪهڙي نه مزي جهڙي ڳالهه آهي جو ساڳيو لفظ پنهنجي مالڪ تي نه نوڪر تي به استعمال ڪري سگهجي. هڪ ويجهي ۾ ويجهي جگري دوست سان نه جاي دشمن سان به لڳائي سگهجي. ”تون“ ڪٿي ڪڙو نه ڪٿي منو. ڪٿي پيار جو پيغام پوئڻي ته ڪٿي تڪرار جو تلاهي. هڪڙي هنڌ ”تون“ عقاربند جو لسان نه ٻئي هنڌ وري ڪشش جو باعث بنجيو پوي. راجا مهاراجا جي ساراهه ۾ شاعر ڀيت لکي نه آئي به ايندو ”تون ههڙو آهين“ ”تون ههڙو آهين.“ هن ”تون“ تي العام اڪرام جي بارش وسندي. خاص

خطاب عطا ٿيندا. پر جي هڪو ڪلا لکي نه سون جي
سڃا ٿي سوار ٿيندو.

هي لفظ روزمره ٻيو زبان تي اچي. لفظ هڪڙو ٿي
پر سندس اثر جدا جدا جاين تي نرالو نرالو آهي. امير،
غريب، دوست، دشمن، ننڍي وڏي مطلب نه سڀ
لاءِ ڪم آڻجي ٿو. ليڪن هر جڳهه ٽئين ٽئين معنيٰ
ٿو رکي. وري لطف اهو ته ٻڌڻ وارو به ان پاڻ ۾ ٿو
ولي جنهن سان چيو وڃي ٿو.

لوڪر دير سان اچي ٿو، ڪانڊس پڇيو وڃي ٿو،
”تون هيترو وقت ڪٿي هئين؟“ هتي لوڪر ”تون“
جي برابر ڪيو ويو ڇاڪاڻ ته نيٺ به نه هو هڪ لوڪر
آهي. هن به تون کي ان حيثيت ۾ ئي محسوس ڪيو.
هڪ بڪايل فقير در تي بيڪ مڱي رهيو آهي. آواز
اچي ٿو، ”اڙي تون ويندين نه؟“ هو ويچارو غريب
محتاج ٻين اڳيان هڪ ٿو ٿيڻي اڪري حقارت جي
”تون“ ٻڌڻ جو حقدار آهي.

منهنجو پيارو دوست گهڻن ڏينهن کان پوءِ گڏيو.
مون ڏسندڙي کيس چڪي چائيءَ لائي پڇيو ”تون“
ڏاڍو بي مروت آهين.“ هيءُ ساڳي ئي ”تون“ آهي جا
فقير ۽ لوڪر لاءِ استعمال ڪئي وئي. پر ڇا ڪو
ائين چئي سگهندو ته منهنجي سيني به ان طرح

محسوس ڪيو جئين هن ويڃاري نوڪر ۽ غريب فقير؟
خود منهنجي منڙي دوست کان پڇيو وڃي ته نه به
چولدو:-

”هي پنهنجو لفظ ٿئي ڌارين جو مشڪل.
”اوهان“ غيرن لاءِ، مان پر ”تون“ جي قابل.“
ان چئن جي وچ ۾ اختلاف ٿئي ٿو. هڪ ٻئي کي
چون ٿا، ”تون آهين ڪير؟“ ”تون پاڻ کي سمجهين
ڇا ٿو؟“ ”تون تون آهين ته مان به مان آهيان.“
لفظي لڙائي هيندي هيندي آخر لوبت ايتري تائين ٿي
پهچي جو هو هٿين بچين ٿا پون.

اڙي واه ڙي منهنجي ”تون“. ٻئي هنڌ وري
ڏس. ڪنهن پيار مان ”تون“ چيو ته بس غضب
ٿي ويو. ٻڌڻ وارو پاڻ ٻلائي وهي ٿو. درگاهه - ڊاور ۾
عرض ٿو ڪري ته هڪوار وري مبارڪ منهن مان
”تون“ جو آلاپ اچي. اڃا اڳتي هليو ته ”تون“ وڌيڪ
ٿورو معلوم ٿيندو. آڏي رات جو هڪ درويش دل
اٿي چئي ٿو، ”خدا تون وڏو ڪار ساز آهين. تون
دين جو ديال آهين.“ هتي ”تون“ جي اونهائي اندر
۾ جنبش ٿي پيدا ڪري. هن سائنٽيڪي وايو منڊل ۾
هيءَ عقيدت پري ”تون“ هلچل ٿي هلائي. ”تون“ هوا
جي تارن تي هلي وڃي عالم بالا جي قدمن تي ٿي رسي.

دوق

در يائي رحمت ۾ لهرون ٿيون اٿن. مون تي عجيب
عجيب خاموشي غالب ٿي پوي. ڪلهجو ڪنهي وڃي
ٿو. ان وقت ’تون‘ جي صحيح عظمت جو اندازو لڳي
ٿو. دل چوي ٿي اڳتي ڪنهن کي ’تون‘ نه چئج. ڇا
ان کانسواءِ ٻيو ڪو هن لاڏلي لفظ جي لائق ٿي سگهي
ٿو؟ ’تون‘ ان کي ئي سولهن ٿي. تنهنڪري فقط
هونئ ’تون‘ جو حقدار آه.

[اصل خيال اردو ۾ ٿاڻ]

هندو مسلم اتحاد

هندو مسلم اتحاد اڄ ڀارت جو هڪ مکيه ۽ منجهيل مسئلو آهي. هندوستان جي آزاديءَ ۽ آباديءَ جو دارومدار آهي هندو مسلم ايڪتا تي. هندو مسلم ميلاب ۾ ٽي ۳۵ ڪروڙ هندواسين جي نجات آهي. هن ديس جو آئينده روشن آهي بشرطيڪ هيءُ به قومون هڪ ٻئي ۾ ساز سلوڪت سان ورتن. پر اهو سراسر غلط آهي ته هندو مسلمان اتحاد جو آرٽيٽيٽ ناممڪن يا مشڪل آهي. ست هر وڃي وڃي منجهيل نه آهي، جيترو اسين سمجهون ٿا. ڳالهه بلڪل سولي آهي. آهي ڇا؟ به رڻا پائڻ ۾ پرچن اها ڪهڙي ناممڪن ڳالهه آهي؟ جن جو جنم اسٽان ساڳيو، جن ساڳئي ديس جي ان جل وايو ۽ ٽي گذاريو انهنجي ميلاب ۾ ڌرو به ارڇن اچن ڇو ڪي؟ پر جتي به پانڊا هوندا آهي ضرور ڪڙڪندا. پائڻ جو هٿ ڪڏهن سوئيءَ ۾ ڪڏهن روئيءَ ۾. ان لاءِ نراس ٿيڻ نه ڪي.

آخر به هندو مسلمان ويندا ڪيڏانهن؟ ٻنهي کي

پرچڻو ٿي پوندو. ٻيو عمل آهي ٿي ڪهڙو؟ هڪ ئي
 مانا جا ٻه ٻچڙا ٻئي وڙهندا ته پرچڻ ۾ نه وليم ڪين
 وجهندا. تڏهين پوءِ اسان نا اُميد چوڻي ويا آهيون؟
 ان لاءِ اهو چوڻ ۾ وڌاءُ نه ٿيندو اها نا اُميدي السالي
 طبيعت ۾ رهي ٿي رهي ٿي. انسان ڪڏهين نه درياءُ
 به ٿيو وڃي ڪڏهين نه اڏ به نه اورالگهي سگهي.
 حقيقت ۾ اهو ويڇو فقط اسانجي درشتيءَ ۾ آهي.
 ڪڏهين ڪڏهين ماڻهو سڀني کي نه ساڀيا سمجهيو وهي.
 اهو سچ آهي ته ڪانگريس جي هيٺوڙن ڪوششن هوندي
 به اهو قصو اڃا سڦل ٿي سگهي ٿو آهي. پر
 هڪ ڪري چئجي ته هندو مسلم وڙهيل ٿي ڪونه
 آهن. ڪير ٿو چئي ته هو هڪ ٻئي جا ويري آهن؟
 اڙي! اوهين هاڻي ڳوٺن جو دورو لڳايو. اوهين
 محبت کي السالي جامي ۾ پسندا. هندو مسلم ننڍڙن
 ننڍڙن ديهائن ۾ هڪ ٻئي کان گهول گهول پيا وڃن.
 قرب ۾ دل جو دائرو ڏاڍو ٿيو وڃي. جتي بربت
 آهي اتي ڪوبه تناوب ڪونهي. ڳوٺن جا هندو مسلم
 هڪ ٻئي جا گهڻگهرا آهن. اتي ڪا به ترشي ڪانهي.
 ڇو نه هنن دين ۽ ڌرم جو انهن صحيح روپ ۾ ڪيو
 آهي. هو سمجهن ٿا ته دين ۽ ڌرم جو مطلب آهي
 پيار ۽ همدردِي ۽ نه ڌڪار ۽ لُٽ. هڪڙو مسجد ۾

وڃي ٿو ۽ ٻيو مندر ۾. پر هڪ ٻئي کي روڪين نه ٿا. هو تنگ دليءَ کان پري آهن. سچ نه اهو شور ۽ شرارت اسان شهرين جي شيطاني دماغ جو نتيجو آهي. رڳو پاڻ پوڄائڻ لاءِ پيا آهي اڃا يا ٻوٽا بچيون. وڙيريءَ ۽ ميمبري جي لالچ وس ٿي پاڻ کي ڪتر هندو ۽ ڪتر مسلمان سدائي پنهنجو سوارٿ ٿا سد ڪرڻ چاهيون. خبر نٿي پويون ته جيڙي لاءِ ٻڪري ٿا ڪهون. پر لالچ ڇا نه ٿي ڪرائي!

مان اهو دعويٰ سان چوان ٿو ته هندو مسلمان ۾ ڪوبه وير ۽ ويڇو ڪونهي. اڙي! جيڪي ٻڪر ٿا مرڻ جن جا انگ اڳهاڙا آهي جا ڄاڻن اوهان جي جهيڙن جهيڙن مان؟ البت اهو سچ آهي ته ڪجهه ٿياڪڙ جي جهنگ بازيءَ کان ۽ ڪي پنهنجي آپسوارٿي پائرن جي اڃائي واکو واکاڻ کان ڪن جي دلين تي اهو وڙو جو بچ چئجي ويو آهي. اڃا به چئجي ته سندن دلين ۾ اهو خيال پريو خيال گهر ڪري ويو آهي. پر انهن کي سئين راد تي آڻڻ سولو آهي! رڳو هي به ڪار پنهنجي چالبازين کان باز اچن.

اسان کي هر وقت ”نون به ره مان پي رهان“ جو اصول آڏو رکڻ کپي. اسان تي اهو لازمي آهي ته پنهنجي عينڪ ۾ ڪاوا ڪشادا ڪري تنگ دليءَ

کي ٿري ڪڍون. دين ۽ ڌرم آهن پر ڌرم کي بهرحال
لاءِ به مختلف رستا. جنهنکي جيڪي سولو سمجهي
آئين تي ڪري. ٻئي جو چاهي جو اجايو داخل ٿيئي
شانس واپس منڊل کي ولوڙي؟ آخر به مطلب ته الله سان
اتڻون ڪين جهيڙي سان؟

”ڌرم چئون يا رحيم چئون مطلب ته سڌو الله سان آه،
دين چئون يا ڌرم چئون مطلب ته انهيءَ جي راه سان آه.“
اهڙن سڌو خيالن جي چوڌس ڦهلاو سان ايڪتا ضرور
ايندي، اوس ايندي. پر اتحاد جو سچو پايو تڏهين
پوندو جڏهين ٿياڪڙ ٿيڙ ڪٽي پنهنجي ملڪ روانو ٿيندو.
ان کان ته ڪوبه اڪاري نه ٿيندو ته هندو چاهي مسلمان
ٻئي آزاديءَ جا مشتاق آهن. ٻنهي جو دين ڌرم
آزاديءَ جي سکيا ٿو ڏئي. پوءِ پڪ آه ته جڏهين
سندن پريتما ”آزادي“ ايندي تڏهين ٻئي سندس
درشن به مڃو ٿي ويندا. هو سڀ ويڃا پلجي ويندا.
غلط فهميءَ لاءِ ڪا به جاءِ نه رهندي. هر ڪو هڪ
ٻئي کي گلي لائيندو. هندو مسلمان هڪ ٻئي کي
پائيندو. ڪانگريس جا لايو سڃايا ٿيندا. ڀارت ماتا
جي جيئي ٿيندي. هندوستان مٿان هندو مسلم اتحاد
جو جهنڊو دائما جهلندو رهندو.

پريم

پريم جي ديم نرالي - پريم جا پار ئي پهنجا -
محبت جي ماما ۾ وڃڻ آهي پاڻ وڃائڻ. سنيهه سمجهڻ
ڪا سولي ڳالهه ناهه. نيھن جو نالو تنهن جو ڪٿو پلا
ڪير ڪري ۽ ڀڳل دل کان پڇو. ميءَ ۾ ڪهڙو مزو
آهي، لشيءَ کان پڇو. محبت ۾ ڇا مستي آهي، اها
نه ڪنهن مستاني کان پڇجي. پر هن پيچري تي پير
اهورڪي جنهن ۾ همٿ هجي. جي ڪو ذرو لڏيو نه
اهو عاشق ڪين چئبو.

البت ايترو آهي نه اهڙي گهڙي اچي سڀ تي
ٿي. ڪنهن مهل مڙيئي ماڻهو پاڻ پلايو وهي. پر
ساندهه سڪ جو سواد ڪن ٿورن ورتو هوندو. آهي
وڏاڳي ڪي ٿورا جي سدائين رنگ ۾ رتا رهن. سر
جو سودو آهي ۽ ڪي مانجهي منهن ڏيندا. سڀ جو
ڪم ناهي. هتي پاڻ پڇائڻو آهي.

ڪي ويچارا نه وڃن، پر واٽ تان ئي واپس وريو

اچن. پوءِ اها آهڪي اهڙا به آهن جن ڪڏهن ان
 چوڻ جو اهو ڪونهي ڪونهي. آهڪي نه مسڪل. نه
 جي ڪو اهڙو آهي نه، نه اهو جهڙو جڳهه آيو تهڙو نه.
 بلا جنهن دل ۾ بهار ڪونهي اها دل ڪهڙي؟ جنهن
 ڪڏهن پوءِ جي باهه جو سڪ نه سٺو سو نه ڪو
 انسان چئبو؟ هيءَ دنيا آهي ”پرپر-پري.“
 پرپر-لڳو ۾ اچي، پر پرپر جو پتو نه پائجي، ان اچڻ
 ۾ سو ڪهڙو؟

محبت جي مهما ڳالهي ڪير سگهندو؟ هي جادو
 آه جو سڀ تي هليءَ سڀڪو هلائي سگهي. هٿ
 ڪو خاص هنرو فهم نه ڪبي. ڪنهن خاص تعليم تربيت
 جي تقاضا ڪانهي. فقط پاڻ وسارڻو آهي. سياڻن جي
 نه هتي دال ٿي نه ڳري. هٿ جيئن چريو تيئن لڙيو.
 قرب ۾ ڪاميابي اوجهن جي آهي. هتي مٿو نه پر
 من ڪبي. هتي دماغ نه پر دل ڪبي. جنهن ٿورو
 ”ڇا؟ ڇو؟“ ڪئي نه واٽ ٿي ٿي پيو هوندو. صبر
 تحمل جي بازي آهي. جي پاڪر پئي نه به واهه واهه
 پالو لڳي نه به خير صلاح. اها آهي پرست جي پرست.
 پرست کان اتي ”پاڻ“ پلجي وڃي.

پرپر پارس لوهه کي نه سون ڪيو ڇڏي. جتي ٻيا
 حملا هار کائڻ اتي محبت مان پائي.

ورق

پرير جو ڏاڍو بي ڀڪو آھ ته بلڪل ڀڪو ۾ جي
ٺڙڪ نه بھارت ٺاڙڪ. عشق جي ٿار جي ھڪوار ٺٺي
نه ڇٽي.

قرب نتيجو آھ قربانيءَ جو. جي قرباني وٺي نه
ڪشش نه رھندي.

اڄ ڏياري! ڀلي اڄ!!

اڄ ڏياري،
ڀاڳ واري.
تنهنجو اچڻ سڀا ڳو.
تنهنجو نياپو خوشيءَ وارو.
اولده وڃي ٿي،
اڃا لو اچي ٿو.
لکين ورهيه ٿيا
ڏس، تنهنجي جنم کي،
پر تنهنجي آجيان اها ٿي،
سوا گت ۾ رٿي مائو به ڪمي ڪانهي.
پر اڳي ڏيئا پوندا هئا.
ماڻهن جا چهره بهڪندا هئا.
هو وجود وساري لڇندا هئا.....
اڄ به ڏيئا پون ٿا،
ٽوڙا ٺهن ٿا،
پر ڏيئن به اها جوت ڪانهي،
منهن به اها لذت ڪانهي.

جو پلا؟

ماڻهو ڏٺائون ٻارين ٿا.

پر مڪڙا ڪومايل -

دليون اجهائل.

تنهنجو جنم ٿيو.

تڏهين، جڏهين راوڻ جو موت آيو.

دام موٽي ايوڌيا آيو.

تڏهين ڀارت ۾ موج هئي.

دڪ ٿورو، سڪ گهڻو هو.

ماڻهن خوشيءَ سان مشعال ٿي ٻاريا.

پر ٻي - ڀاو سان سيني گهر ٿي اُجاريا.

پر هاڻي اهو چڻ نه رواج آهي.

هيءَ پراڻي ريت آهي -

جهولي نيت آهي.

خوشي پلا ٿئي ڇا ٿي؟

راوڻ اڃا جيئرو جاڳندو وينو آهي.

دام جي جيت اڃا ٿي ڪانهي.

غلامن وٽ اچڻ ٻڌاءِ توکي وٺي ٿو؟

دل ۾ نه ڪج ديهوالي.

تون ڀلي اڃ.

پر سل ته سهين مان ڪوڙ ٿو چوان؟
 جي بک مون انهن وٽ اچي ڪيئن؟
 شردالو يار اوسي اڳ راتيون جاڳندا هئا.
 تيل جون ڪرنديون بري حوت کي جيئرو رکندا هئا.
 پر.....

اڄ تيل.....
 تيل به مهانگو!
 همدواسين جي رت کان به مهانگو تيل!!
 ڀارت ماڻا جا لعل اڄ تيل ٿا ٻارين،
 پر رت ٿا ساڙين.

جن کي سڪو ٽڪر ڪونهي.
 اهي منائي ڪٿان آڻيندا؟
 تون ڀلي اڄ ڏياري!
 ڏيئن واري! ڀلي اڄ،
 پر غريبن وٽ ڇا وجهي،
 هن ۾ ساهس ڪونهي،
 تن ئي ٻار ڪهڙو؟
 اڳين راحت اڄ ڪٿي؟
 اڳي قرب مان ڪجهه کڻي هو وٺيون وٺندا هئا.
 پر هينئر اوڀر ۾ اءِ ڪڙي ٽڪر به ڪونهي.
 پوءِ تڏهين ڇا هون.....
 اهي به ٿي ٿمدون نارون به ڇلائن جيڏين ڏنوي؟
 تون ئي ٻڌاء.

جي انگ اگهاڙا،
 من جا پيمت پنيءَ سان -
 سي ڪيئن ڏيا ٻاريندا؟
 ڪٿان ٿولڙا کائيندا؟
 تون پئي اڃ -
 پر نڌاڀانءَ -
 هتي اسانوف ڀارت ۾ اڃ اها ظلمت آهي -
 اهڙي اونداهي آهي،
 جو تنهنجي جرڪندڙ جيءَ کي به اونداهو ڪري ڇڏيندي.
 تون پلي پنهنجي لکن ڪروڙن
 ڏيڻ جي سينا سان هن اونداهي ڪند تي،
 هن تاريڪ دنيا تي چڙهائي ڪر،
 پر پڪ اٿم ته تنهنجي لشڪر کي
 تنهنجي سرويچ سينا کي هٿان
 هن اونداهي ڀارت مان هار کائي پڇڻو ٻوندو.
 پوءِ اچڻ مان سود ڪهڙو؟
 باقي ٿورو ترس -
 سوراڄ ملي.....
 سو تتر ٿا اچي.....
 پوءِ تنهنجو اچڻ نه ٿو -
 پوءِ پلي اڃ ڏناري! -
 ديوالي پلي اڃ!! -

فقير گاندي

ان وقت گاندي - ارون ناه ٿي چڪو هو. ناه جي شرطن موجب مهاتما کي ولايت وڃڻو هو. جيتوڻيڪ سندس مرضي ڪا نه هئي ته هو ڪو گولمير ڪانفرنس ۾ شريڪ ٿئي پر ڪانگريس جي زوردار کان لچار ڪند ڪڍائي ڪين سگهيو.

هزارن لکن جي تعداد ۾ ماڻهو مهاتما کي بندر تائين ايڙائڻ آيا. جهاز ڇٽڻ ۾ ڪجهه دير هئي. مهاتما پنهنجي شردالو هم وطنين سان ڪجهه ڳالهه بولڻ ڪري رهيو هو. اوچتو سندس نظر پريان هڪ نوجوانن جي عتي تي پئي جي پاڻ ۾ ڪجهه سس پس ڪري کلي رعبا هوا. هنن جي گفتگو ڪجهه هن طرح هئي:-

”اڙي هو بدو ٻاڻو جي نه ڏسو، ولايت ٿو وڃي تڏهن به بدن ٿي آهي ٿي ساڳيا به ٽڪرا اٿن جا رهاڪو ڏڻ پوڻاڪن بهرن وارا، سي مهاتما کي هن اڳڙي ويس ۾ ڏسي نڌوليون ڪين ڪندا؟ هوسون ڪوئن وارا هن ٽڪڙي بوس ٿي ڪهڙو ڌيان ڏيندا؟ آهي ٿي به ڪهڙا لباس ۾ ڪوبه روب ڪولهي.“

مهاڻا سندن مالا به کان واقف نه ٿي سگهندا ۽ سندس ليڇونسي
بهاندي ٿي معنيٰ پوڻ مروت نه وارا ٿي. ڪاڏي به نه ٿي
پو پوئل کلي سان ورائيو.

”آءٌ ولايت و ڀان ٿو هڪ هندستاني جي حيثيت
م. بههجي ڏکي ڏيس جي هيٺي حال جي ترجماني
ڪرڻ تي منهنجي هن مسافريءَ جو مقصد آهي. حقيقت
م هر هڪ هندستانيءَ وٽ انهن ٻن ڪهڙي ٽڪرن کان
وڌ آهي ئي ڇا؟ ڪيترن وٽ نه اهو به ڪونهي. آءٌ
انگريزن کان ڪجهه وٺڻ وڃان ٿو. جيتوڻيڪ سڀڪجهه
آهي اسانجو ئي ۽ پر تڏهن به آءٌ فقير آهيان. آءٌ انهن
جو عيوضي آهيان جنکي بيت م روئي ڪانهي.....
موکي بکڻي ڀارت جي تصور م وڃڻ ڪهي.“

بينلن جي بدن تي چڻ بجلي ڪري. هي لفظ هئا
يا جادو؟ سڀ به بڻجي ويا. ڪجهه وقت لاءِ سائو
ڄاڻنجي ويو. هن هڪ ٻن جملن موجوده ماڻهن جي
دلين کي لوڏي ڇڏيو. حاضرين جون دليون بي اختيار
هن فٽير جي قدمن تي ڪري پيون. ڪيترن جي
اکين مان لڙڪ لڙي پيا. کين اهو وسري ويو نه هو
ڪٿي آهن. جهاز ڪڙڪ هڻين. سڀني پيرڪ پو پو...
دردي دلين ”مهاڻا ڪانڌيءَ جي جيءَ“ جي ڏي
مچائي ڏي جيتوڻيڪ ماڻهن کان آواز اڪليو نه ٿي.

پيارو ڏاڏو ٿيو. ماڻهه ۱۰۰ ورهيا. سيني جا جسم ساڻا...
 سڀ سائنس ۽ سائنس ۾ موٽڻ لڳا.
 ڪجهه به نٿا ڏٺا ۽ نه بوليو. اوهن به نه ڏٺا...
 سيني ڏٺو.

هوڏانهن ڀارت جو پي تاج بادشاهه لڏي رهيو...
 واپس ٿي مصر کيس مانپتر ڏنو. ڏيس ڏيس سندس
 سرڌا سان سواگت ڪيو. هو جتي ويو اتي کيس ساهڻي
 آڇيان ملي. جتان ٿي لنگهيو اتي ماڻهن جا سمند ٿي
 ڇليا. ڪنهن مان گلن جي ورکا ٿيڻ لڳي. لڪر
 لباسي نگاهن سندس درس جو انتظار ٿي ڪڍيو. جو؟
 ڇاڪاڻ ته گانڌي فقير هو، هن جي رڳو رڳو مان ڏيس
 پگتيءَ جو راڳ ٿي وڪرو. سندس وار وار مان اسٽيٽ
 ۽ روحانيت جي خوشبو ٿي آئي. هن صفت ۽ عهدي
 جي پھري سيني کي حيران ڪري ڇڏيو. سا نه ڄاڻو
 پر خود برطانيه سرڪار جا حمايتي به سندس نظريون ٿي
 مست ٿي جهولڻ لڳا. سندس لفظ لفظ مان ڏيس ٿي
 لکن ٿي بکي. سندس صفت ست ۾ سوز هو.

برابر ٽولمير ڪائرس مان ڪو به ڪو نه ڪو نه ڪو نه
 پر هڪڙي ڀاڱي ۾ ڏٺو ٿي. دنيا ڀارت ۾ ڏٺو ٿي
 واپس ٿي. سڌو ال ڏٺو ٿي. ڏٺو ٿي. ڏٺو ٿي
 ماڻهن سوچيو ته هندستان ۾ ڏٺو ٿي. ڏٺو ٿي
 چو ته ڀارت ۾ هڪ گانڌي. ڏٺو ٿي. ڏٺو ٿي!

گاندی جي ۽ اھلسا

دنيا ۾ ھرميني ۽ جي عھدنامي کان پوءِ بہ ڪنھي بہ
 ھٿي نہ ٿي ورتو ڪيو. عالم نواد فيصلو ٿي ويندو ۽ جنگ
 ٿي ۽ لڳندي. ايترا بہ ڏينھن اڪبر (اچي پئي آڪاس ۽
 صلح جو ستارو ٿي ٿئي ٿو. اوچتو حالتن ڦيرو ڏنو ۽
 ھرميني ۽ ھٿل ڪنھن بہ ٺاھ نہ ٿي اچي نہ سگھيا.
 ھرميني ۽ جي ھٿل ڪرڻا جنگ جو ٺاھ وڃايو. ٻولندي تي
 چڙھائي شروع ٿي وئي. ٻئي ٻولندي کي مدد ڪرڻ
 جو واعدو ڪيو. لنڊن ۾ جنگي تياريون زور شور سان
 شروع ٿي ويون. ھندستان ۾ بہ چڱي اٿل بڻل پيدا
 ٿي. وائسراءِ مھاتما گانڌي ۽ جھان سارڪر کي ٿيند
 موڪلي. ماڻھن سمجھيو تہ ھندستان کي ڪجهہ نہ ڪجهہ
 ملي ٻولندو. جوشييلي حلقي طاھر ڪيو تہ ھندو اسين
 کي موقعي جو فائدو وٺڻ گھرجي. پر گانڌي ۽ کي ڪا بہ
 غوشي ڪا نہ ٿي. وائسراءِ سان ملاقات ڪرڻ بعد ھن
 ھڪ بيان ۾ ڄاڻايو تہ منھنجي ھمدرد ٿي انگلند ۽
 فرانس سان آھي. ھن صاف لفظن ۾ اھو بہ ڄاڻايو تہ

ڀارت جي آزاديءَ لاءِ هن وقت انڊيائي نڙي سوڙهو
 گهٽڻ ناهي ٿو ٿو. انهن جي ڏانهن ڏيکاري ڏيکاري
 جڏهن اهنسا ۾ وسواس ڪونهي انهن جي آسائين ۽ ٻڙهي
 وڃي. مهاتما اڳ به ڪنهن به اهڙن وقتن تي ڌيان
 رهيو آهي. دشمن جي ڪمزوريءَ مان فائدو وٺي،
 اهو اهنسا جي اصول جي ورڌ آهي، اهڙو خيال مهاتما
 هزار دفعا ظاهر ڪيو هوندو. خاص طرح جڏهن هن
 هن ڪانگريس سان بدني ناتا ٺوڙيا آهن تڏهن هن
 هن اهنسا جي فلسفي تي بار بار پئي زور ڏنو آهي.
 ٿاندي هڪ سچو ستياگري آهي. هن ورهين کان
 اهنسا جو ساڌن ڪيو آهي. اهنسا جو انيو دل سان ئي
 ڪري سگهجي ٿو. اهنسا جي دائره ۾ دماغ لاءِ ايتري
 جاءِ ڪانهي. اهو ئي سبب آهي جو اڄ گهڻن ۽ تمام
 گهڻن هندو اسين کي مهاتما جي اهنسا سان مت پيدا
 آهن. اسين اهنسا کي سمجهڻ جي ڪوشش ڪريون
 ٿا، پر دماغ سان. اسان ڪڏهن به ٿانديءَ بچيان سم
 جي ڪوچنا نه ڪئي آهي. عجب آهي ته هندو اسين تي
 دفعا اهنسا کي پنهنجو وسيلو ڪري آزاديءَ جي گهر
 ڪئي آهي، تڏهن به هنن اهنسا کي پوري روپ ۾
 صحيح نه ڪيو آهي. اسان اهنسا کي هر وقت نيتيءَ
 جي نقطه نگاهه کان پئي ڏٺو آهي. پر مهاتما اهنسا کي

بهنجو ڌرم ٿو ڄاڻي. عام طرح ڏسو ا ماڻهو مهاڻا
 جي اهنسا مان بلڪل ڪڪڙي ٿيا آهن. ڪي
 همدواسي اها سمجهتا اٿارين ته مهاڻا جي انهيءَ
 صف مان ڪو به ڪڙ ٿيل نه نڪتو آهي، نه نڪرندو.
 مان به ڪڏهين ڪڏهين انهنجي لهر ۾ لڙهي ويندو
 آهيان. پر گانڌيءَ جي سکيا گهڻن سان گڏ منهنجي
 دل تي به پڪو پراو ڪيو آهي. جيتوڻيڪ مهاڻا
 جي اهنسا پوريءَ طرح ڪامياب ڪانه ٿي آهي،
 تڏهين به منهنجو ويسا منجهان رتي مائر به نه گهنيو
 آهي؛ ڇاڪاڻ ته ڪنهن به چيز جي چڱائي هر ڀيرو
 انجي ڪاميابيءَ ۾ ڪانهي. جيڪڏهن فقط سوڀ ٿي
 ڪنهن شيءِ جي سنائيءَ جي نabetي آه ته پوءِ چئو
 ته هي حواچ ڪلهه جي جنگين ۾ بي گناه آدمي
 ٿولين جو نشان ڪري ملڪ متح ڪيا ٿا وڃن،
 اهو به ليڪ طريقو چئبو.

حقيقت ۾ اهنسا جي ناڪاميابيءَ لاءِ نه اهنسا
 حواڻدار آهي ۽ نه مهاڻا. اسين جيڪڏهن اهنسا کي
 اڄ به سڄي روپ ۾ قبول ڪريون، اهو استعمال
 ڪريون ته سوڀ پوري ٿي. پر ان لاءِ وسواس ڪري،
 ساڌا ڪپي ۽ ٽپائي ڪري، هو اسين ڪوڙ لاءِ اڃا تيار
 نه آهيون.

”ڪابه طاقت جا زور سان حاصل ڪجي ٿي سا وري زور پور سان وڃائي ويهي.“ مهاڻا جي انهن لفظن تي جڏهين جڏهين ويچار ڪندو آهيان ته رهيو ڪهيو شڪ به مٽجي ويندو اٿم ۽ اهو سا به اعتقاد سٺو ٿيو پوي.

”اهڻا ڪي ڇڏڻ سان ڪٿي اسين سوراڄ حاصل به ڪريون پر وري پيءُ غلاميءَ جا پابند ٿينداسين.“ گانڌيءَ جي انهن گهير لفظن تي غور ڪرڻ سان مهاڻا جي دل جو صحيح فوٽو وٺي سگهيو. ڪير ٿو ڇڻي امريڪا، انگلند ۽ جرمني اڄ سواڌين آهن؟ هواج هٿيارن جا غلام آهن. هو ايشور پلجي ويا آهن. جتي اڳ مهاڻا ڪرست جي پوڄا ٿيندي هئي، اڄ اتي ٽوپن ۽ بندوخن جي بندگي جاري آهي. اها ڪهڙي نه غليظ غلامي آهي! هو آزاد هوندي به ڪيترو نه پابند آهن! رات ڏينهن کين آرام ڪونهي. اٺ ٽي ٻهر کين ٻه گولن ۽ گئسن جي اون رهي ٿي. اها آهي هٿيارن جي غلامي. پر اهڻا انهن سڀني پابندن کان رهائي ڏيندي. گانڌي چاهي ٿو ٻارٽ ڪي اها سواڌينتا وٺي ڏيان جا سچ تي بدل هجي ۽ جا دائما امر رهندي ۽ دنيا جي سوئڙ ٽا سو ڪارڻ ٿيندي. اهو نه من - وڪيان (Psychology) جو هڪ پرسڌ

ورق

أصول آهي، ته جيڪي ڪنهن لاءِ ويچار ڪيو اٿلو
به ائين ئي سمجهندو. ويچارن جو اهو اوس نوي ٿو.
من - وڳيان ان حيثيت جي تائيد تو ڪري. اهنسا
نه من وڳيان تي نڌل آهي. نه ائين ڪڍي نه من -
وديا وڳيان (Science) آهي ۽ اهنسا ترقيت (Art)
آهي.

خالدي کلي هندستان کي سوراخ نه وٺي ڏئي، پر
ان ۾ شڪ ڪنهن به ڀڃڪڙي جي سبب آزاد ٿي،
جو مارڪ پتاو آهي، پر اهو ڏسڻ کپي آزاد ۽
آباد ڪندو پر ساري دنيا ۾ سوانح ۽ سوانح
پڙهندو!

ٽلڪ - ساگر مان ٻه دوتی .

اڄ هندستان ۾ قومي بيداري چڱي اچي چڪي آهي. وڏنڌڙ راجنيتي سجاڳيءَ سان هندستاني هيٽر ائھاسي ساهتيہ ۽ ساکين ۾ چڱو چاھ وٺي رھيا آھن. اڄ قومي پستڪن کي ڌرمي گرنتن جھڙو مان ملي ٿو. پر ٿڌھين ۾ اسانجو تواريخي خزانو گھڻو لڪل آھي. بلڪ ڪيترو سارو تہ اسانجي غفلت وچان ٺاھو ٿي چڪو آھ. خاص ڪري اسانجي پوجنيہ نيتائن جا جيون چرپتر تہ اڃا پوري روپ ۾ پڌرائي ڪين ٿيا آھن، تہ وري ان ڏس ۾ ڪا ايتري ڪوجنا بہ ڪئي وئي آھي. غير. ايترو چئي اڃا ٿو پنھنجي مطلب تي. مھراج لوڪمانئہ تي ڪجهہ لکڻو اٿم.

پهرين آگسٽ جو ڏينھن ڀارت ڪڏھين بہ بلجي ڪين سگھندو. اڄ پاڳوان ٽلڪ جي وڏي آھ. ٽلڪ ڀارت جي انھن فرمالبردار ورڙندن مان ھڪ ھو. ان پنھنجي خون سان پگل ڀارت کي ٿئين سر اڏڻ جو پھريون ڀاڙو وڌو.

تلک جي ديش پگتيءَ سان اهي ڪي ٿورا هوندا
 هي بزمجي سگهندا. ڀارت ٻيو سڀ ڪجهه ڀلائي
 سگهي، پر تلک جهڙا سپار سندس سيني تي سدائين
 سبز رهندا.

ڀارت ۾ اُن وقت اوندو اندوڪار هو. هندوستان
 ستل ها. هو غلاميءَ جي اثر هيٺ بلڪل هيسجي
 چڪا ها. کين پنهنجي آئيني لاءِ ڪوبه اُٺو ڪونه
 هو. ائين ڪٿي چئجي ته ڀارئين جي رڳو رڳو ۾ غلاميءَ
 جو دس ڀريل هو. اهڙي وقت ڀارت مائتا جي گود
 لوڪمانه ڀري. هن سوديش جي سجاوٽ سينگار لاءِ
 سر ٽوڙ ڪوشش ڪئي. پنهنجي هم وطنين کي هن
 آزاديءَ جو جاپ ڄپايو. ان وقت آزاديءَ جو نالو
 وٺڻ باپ ليکيو ويندو هو. ماڻهو جيل کان ميل پري
 پڄندا ها. ”هندستان - آزاد“ جو نعرو مشڪل سان
 ٻڌڻ ۾ ايندو هو. ”انقلاب - زنده باد“ ڪرڻ وارن
 کي حيواني سزائون ڏنيون وينديون هيون. بهادر
 تلک آزاديءَ جو جهنڊو بلند ڪيو. ان عيوض کيس
 ڇهه سال جيل جي سزا سان برما طرف اماڻيو ويو.
 جڏهين برما ۾ باندي هو تڏهين هڪ ڏينهن سندس
 نالي ٿار آئي:—

”افسوس اڄ توهان جي ڌرمپتنيءَ جو ڏيهانت

ٿيو. " تار پهرين جيلر کي بهتي. جيلر تار پڙهي ڳڻتيءَ
 ۾ پئجي ويو. ڇو ته هو سرڪار جو نوڪر هو
 تڏهين به هن واقع تي کيس چوڻ ضرور آئي.
 سوچيائين ته تار کي تار ڪئن ڏيان؟ سندس ڪهڙي
 حالت ٿيندي! کيس سخت صدموڻ ايندو، اڳيئي
 وطن کان پري. ويتر هيءَ اوچتي جدائي، سو
 پنهنجي بيماريءَ سان! سندس دل ٽڪر ٿي پوندي،
 سندس ڪليجو گهرائجي ويندو. خداخواست سندس
 جيوت خطري ۾ اچي وڃي ... اهو خيال ڪري
 جيلر تار باطوت سوکهي سانڍي رکي.

اهو ڏينهن گذريو. ٻيو ڏينهن به باقي پلڪن تي.
 جيلر جي دل ۾ ڪٽڪو. "ههڙي خبر ڪيئن لڪايان؟
 منهنجو فرض آهه کيس تار ڏيان." پر سندس دل
 ڏکي ٿي. اڳيان باهه پويان پاڻي. ڪري ڇا؟ جيئن
 ٿيڻ ڪري دل ڏاڍي ڪري لوڪمانيه جي ڪوئيءَ
 طرف وڌيو. شام جو وقت هو. ڀڳوان تلڪ ڏيٺا جو
 رهسي لکي رهيو هو. جيلر وڌي ويجهو ٿيو.
 دهڪندڙ دل، هڪڪندڙ هٿن سان تلڪ کي تار
 ڏنائين. تلڪ تار پڙهي. هڪ دفع وري پڙهي.
 تڏو ساهه کڻي وري ڪم کي لڳي ويو. جيلر وسهي
 ۾ پئجي ويو. هي ڇا؟ کيس ذرو به لوڏو نه آيو!
 هيءَ دليري حيرت انگيز هئي.

جیلر چيو: ” ڇا توهان کي ڪو به الڪو لٿو ٿئي؟
مون سمجهيو ته اوهانجي حالت الڳي ڇا ٿيندي.
اوهان اکين جي جل سان جيل ٻوڙيندا، مون سمجهيو.
عجب!“

لوڪمانيه گنپيرتا سان ورائيو: ” جيلر صاحب!
ڀارت جي هيتري ساري درد ۾ مولڪي پنهنجا سور
سولا پيا پاسن. هندوستان جي قابل قياس حالت تي
روئي روئي منهنجي اکين جا چشما خشڪ ٿي ويا آهن.
اڄ اهي به بوندون نه بچيون آهن جي ذر مهيتيءَ جي
وڇوڙي تي وهايان!“

جيلر جا طاق لڳي ويا. هنجي دل ادب ۽ عقيدت
وچان تلڪ اڳيان جهڪڻ لڳي.

پڙهندڙا هي واقع سڄو آهي. تواريخ جا ڄاڻو ان
حقيقت جي تائيد ٿا ڪن. هن کان سرس ديش ڀڳتي
يلا پي ڪهڙي ٿيندي؟ تلڪ برابر تاجور نه هو. پر
هو لاشڪر بي تاج بادشاه هو. سندس راج ماڻهن جي
جسم تي نه پر دٻين تي هو..... اڃا آهي. نه..... نه
آخر ٽالين دهندو.

سندس جيون مان ٻيو هڪ واقع دل تي ٿري
اچي ٿو.

۳۱ جولاءِ ۱۹۲۰ جو وقت هو. تلڪ بمبئيءَ ۾ بيمار

باقتي توري مهل جو مهمان هو. سندس جهڙاڙي
سندس دوست ۽ همراز هڪ ٻڌي اداس جهڙي سان
ويٺا آهن. تڪ وڦلي اٿي توڙي.

”آءٌ جليانوالا باغ جو ڪوس ڪيئن ڀلجي ويندس؟
اڙي مونکي ڇڏيو. نه نه اهي مطلوب. اڙي
اهي مونکان ڪيئن وسرندا. جن قوم مٿان پنهنجو
سر، بلڪ سڄو سروس به سها ڪري ڇڏيو!“

واه، ڀڳوان تڪ! سندس سپنن تي به ڀارت جو
قبضو هو. ڀارت هنجي رڳ رڳ ۾ رهي رهيو هو.
تڪ بيشڪ مجنون هو پر ملڪ ليلو ٿي. هن سڄي
عمر پنهنجي مائٽن بوميءَ جي مالها ڦيريندي وٽيت
ڪئي. ايتري قدر جو پڇاڙيءَ جي بل تائين به سندس
دل ۾ سوديش - پريم جون ستون ٿي آيون.

مهراج لوڪمانه جو سمورو جيون اهڙين گهٽائن جو
امله، مجموع آهي. هو سوديش - پريم ۾ ساگر جهڙو
اوبهو ۽ اٿاه هو هتي ته سندس مهاراڻ مان فقط ٻه
موني ڏنا اٿن.

پڪ پاس ٿيندين .

اڄ امتحان جو نتيجو نڪرڻو هو . سو سو پلٽي سندن
ٻاڻي ڪري ويس يارن دوستارن وٽ . جنهن وٽ نيو
وڃان سو پيو چوي، ”تون هوشيار آهين، پڪ پاس ٿيندين.“
آءُ پيو چوان، ”يار! شل اوهانجي واس ۾ مصري پوي.“
گهمي گهمي موٽيس گهر. خبر پوڻ ۾ اڃا ڪجهه
ڪلاڪن جي دير هئي. مان پيو ويچار ڪريان. دل
۾ پيو چوان پاس ڇو نه ٿيندس؟ بيمر نه سٺا ڪيا اٿم!
صبح جو ٻاءُ ويو هو ڏهي وٺڻ. وات تي ڪنوئي
ڪري پيس. گهر آيو ٻائي ڪڍيس رهڻ جي ”جورا
انڌن وانگر ٿو گهمين.“ مون چيو ”بابا نه چٽوس، اهو
سوڻ سنو آهي. مان پڪ پاس ٿيندس.“ بس ٻائي سائينءَ
جي ڪاوڙ ٿي ڪافور ٿي ويئي. ڪلي ويٺو.

منجهند جو ماسي جو ڪٽ تان اٿي نه پوئيءَ مان
ٻيسا ڪري نيس. مون چيو واهه! ٻيلي ماما جي نرساڻ
ٿي نرسا! اهو نه نگو اهو ڪو نرساڻ. سال ڪير هاڻ نه
سورنهن آه پڪ ٿي.

ورق

۳ مس ٿيا ته پاڻ کي موڪلڻ ۽ مون چيو، ”ڏس ته تار آفيس کلي آهي.“ انتظار ۾ ويٺو هوس ته در تي ڪٿي اچي کڙڪو ڪيو. مون چيو هاڻي ٻڪ پاس ٿيو. سمجهڻ ته ڪو پاڻ آيو اٿم غوشخري ٻڌائڻ. پر بدلي ۾ ڏٺم ڪٿو. مون چيو خدا غير ڪجانءِ! غير انوقت ٿوري اڻ لڻ ٿي پيئي. پر شام جو تار آئي ته مان پاس ٿيس. ڏس ته سائين ٿيا پيو ڏيان. خوشيءَ ۾ نه پيو ماڻان. واڌائون وري ويون. سانجهيءَ جو سنگتين جون پينڊون اچڻ لڳيون. خوشي ڏاڍي ٿي. سڪ.

رات جو سمهڻ ته اهيئي خيال. مون چيو هاڻي پاس ته ٿيس. مون کي خوشي ٿي، ماڻن کي خوشي ٿي. سنگتين کي سرهائي ٿي. ڏاڍو چڱو. پر هاڻي ڇا ٿيندو؟ ٻاهر بيروزگاري رات ٽاڙي ويئي آهي. نوڪري نه ملندي ڪانه. پوءِ ماڻهو ڊگرن عامل ٿين ٿي ايتري خوشي ڇو ٿا ڪن؟ پنهنجي جهالت تي نه ڪل اچي وڃن. البت ايترو آهي ته علم کي پيٽ جو وسيلو بنائڻ بيوقوفي آهي. علم آهي روشني روح جي لاءِ. علم آهي هن اولدا هي دنيا ۾ عورت تي مثل. پر تڏهين به سڄا سارا ۱۷ سال جو ڌڪتاڻ ڇا ڪيڙا ٿي رهيا سين، انجو ڪو نه اجورو ملڻ ڪپي. پيو ته پيٽ

الڳا نه سگهي. هي روج کي روئين آهي ۽ نڪت نه
ان ۽ نه لهڻو. هي واپس اچيو هوندا. انهن ڪالهين
وڏيون ڪيئن؟ ايترو برابر آهي ته اسين نه ڪجهه
ڪجهه نرايون ضرور ٿا. پر وڃايون ڪيترو نا؟ ڪمانڊ
نه ٻري رهيو اٿل لڏائڻ سو سکون ٿا. اسانجي اهوڪي
تعمير اهڙي نه لکي آهي جو ڪوبه ڪامياب ٿيڻ
ن پوءِ رڳو پست قوم جو آسرو به نه ٿورڪي سگهي.
بقي نڪت شت سو آهي ٿا سکون جن کان الله نه
ڏي. ليڻ لوڻ ڪ به ڪانه هت سڌو ٻڌي ٿي. مون
چيو ڀڳوان تون ڪو اسانجي ابن کي سمجھ ڏي. ٻيو
سو گهڻائي پنڪتي سڌارا ٿا ڪن، باقي لوجوانن جي
بهبوديءَ جو ٿيو ڀلو! ڀلا جنهن قوم جا ڪولڌر بي ڪرت
وينا هوندا اها قوم ڪيئن ٿي ترقي جي اميد رکي
سگهي؟

آئينده آهي ٻارن تي جي ننڍپڻي نه ٻار يا نون نه وڏي ڪهڙا ڦاڙها ماريوندا؟

شل القلاب اچي۔

ڪرم.

ميدانِرام هاسٽل ۽

۶ جولاءِ ۱۹۳۷ع.

سائي!

پتر پهتو - احسان.

ڪرم تي سمجهاڻي گهري اٿئي. - مون کي طاقت نه آهي جو
اه ڪرم جهڙي ڳوڙهيءَ وٽه تي ڪجهه لکي سگهان. مان ته ڇا
پر وڏا وڏا ڪرنٽڪارا ان مضمون تي حذرين خيال ڪندا آهن
تڏهين سندن من ۾ عجيب بي هوشي اچي ويندي آهي!
پر تڏهين به مون ڪوشش ڪري قلم کنيو آهي. ٿل ٿل لفظن
۾ ڪرم تي ڪجهه لکيو آهي. - اميد ته ڪجهه نه ڪجهه اسانجي دور
ٿيندي. وڌيڪ خبر —

سهنجو هم دار.

'کرم' ان سلسلہء 'کرم' (Origin) جو اصل آهي، تنهن جو اوت آهي ڪرڻ. جيڪي
 دن جي ڪنهن به سو سب آهي ڪرم. ڪرم ڪيترن ئي
 سمن جو آهي. ان وقت منط لولي جيڪي نون چاهين
 واهو ٻاڻيندس.

دل جي ڊڪ ڊڪ ڪي به ڪرم ڪولي سگهجي
 و. نون ڪائين نون پئين نون اهو به ڪرم آهي. ڪرم
 ن نمون سان ادا ٿي سگهي ٿو. دل ۾ ڪو خيال اچي
 جواب يا سنو، اهو به ڪرم آهي. نون ڳالهائين ٿو اهو
 به ڪرم. نون هٿن سان عاج ٿو ڪرين اهو به ڪرم.
 نون ضرور چوندين ته ڪرم ڪي سمجهڻ مان جا
 ٿيندو؟ برابر. سامو ڪي جيڪڏهن رستي جي خبر
 نه آهي، هو اٽوائف آهي وات جي وٽن وڪڙن کان
 ٺاء هو ڪاميابيءَ سان ٻار وڃي سگهندو؟ ناممڪن
 نه آهي، پر مشڪل نه ضرور آهي. ٽيڪ اسان به هن
 سسار ۾ مسافر آهي. هنجو اصل آسپاءُ ٻيو آهي. رواجي
 سامري طيءَ ڪرڻ لاءِ اسان ڪي رهبر جي ضرورت
 نهي ٿي، نه ڇا هن هيڏي ساري سفر لاءِ ڪنهن راه
 روشن جي ضرورت نه آهي؟ ضرور آهي.

مومل هڪ طلسمي ڪوٽ اڏيو. سوين سردار آيا...
 راجائون آيا. يوگي آيا. هزارن حياڻيون ڏنيون. ڪيترن

ڪوششون ڪيون، پر سڀ نشتل ثابت ٿيون. ڪيترا
 رستو ڳولڻ نه سگهيا. سڀ رات ۾ راجهه، عئل وساري
 پاڻ کي پاڻ اوڙاهه ۾ لپڻ لڳا. هو به بيضه هين رائي
 وانگر سمجهه هلائين ها، پوري دلچسپي سان سچ ڏاهر
 ڪرڻ جي ڪوشش ڪن ها، نه هولد سندن حياتي
 ٻڇي پوي ها، مومل جي وصل جا حقدار ٿين ها، پنهنجي
 محبوبه سان ملي مدامي مزا ماڻن ها. هي سسار به
 وڃتر آهي. انست ماما آهي. مومل جي ڪوٽ کن
 گهٽو ۽ گهٽو پيلائيندڙ!

پر جي رائي وانگر پھري سجاڳ آهن..... سمجهو
 آهن، سياڻپ هلائين ٿا، انهن کي تڪليف محسوس نه
 ٿي ٿئي. انهن لاءِ رستو سولو آهي. سڀڪو پنهنجي
 ڪرمن اوسار لوڙي ٿو. تقدير کان وڌيڪ تدبير ۾ ويساه
 رک. قسمت کان وڌيڪ ڪرم ۾ وشواس ڌار.

هينئر ”ڪرم کي سمجهڻ ضروري ڇو آهي“ اهو
 ظاهر ٿئي ٿو. ڪرم کي سمجهڻ پنهنجي لاءِ راه روشن
 ڪرڻي آهي. رستو جو ڏکيو آهي ان کي سليس بنائڻ لاءِ
 ڪرم سمجهڻ ضروري آهي. مبدا منجهي وعون، وعي
 ڪنهن اوڙاهه ۾ ڪرون. جيون جو جهاز سنسار سائر جي
 سير ۾ آهي. لهرون لڳن ٿيون. رات اٿاري. روشني
 منار نه هوندو ته رستو ڪيئن هڪ ايندو؟ پنهنجي منزل

مذھود تي ڪيئن رسبو؟ انڪري تدبير جي ڪجهه
اونهو وڃڻ قلداڪ ٿيندو.

هيئر سوال آهي ڪرم ڪيئن ڄاڻجي؟ ڪرم سنو
آهي يا خراب، ان جي خبر ڪيئن پوي؟ سون مسو
آه يا سنو اهو ڪيئن سڃاڻجي؟ ڪسوئيءَ تي گهرو
نه پتو پوندو. ڪسوئي ٻڌائيندي نه سون سچ پچ سون
آهي يا ٿامو. ڪرم سڃاڻڻ لاءِ اسانکي ڪسوئي مليل
آهي. ويڪ آهي ڪرم جي ڪسوئي. ويڪ جي
ڪسوئي تي ڪرم کي گهرو نه ڪرم جي ڇڻائي يا
مندائيءَ جي پروڙ پوندي. لفظ جي معنيٰ نه ٿي اچي.
اسين لغت (Dictionary) کولينداسين ته معنيٰ جي
خبر پوندي. ويڪ ڪرم جي معنيٰ ٻڌائي ٿو. ضمير
چئي ٿو هي ڪرم چڱو آهي يا لڱو.

ڪرم جو ڦل :-

جيڪي ڪجهه ٿو ان جو ڦل اوس ملي ٿو. سنو
ڪرم ڪبو نه سنو ڦل ملندو. جي مندو ڪرم ڪبو
نه نتيجو نه خراب نڪرندو. مثلاً ڪو ماڻهو محنت
ڪري ٿو. جيتوڻيڪ غريب آهي ته به هو تدبير وسيلي
پاڻ کي اوچو ڪري سگهي ٿو. ٿوڊ ريج هڪ غريب
چورو هو. هن وٽ ڪابه ملڪيت نه هئي، نه هوس
ڪو ساٿي. پر هن وٽ هڪ املهه جائداد هئي. هن

جو تدبير م ويساهه هو. ان ويساهه کي آڏو رکي هن
محنت ڪئي. هو چڙهندو ويو. تان جو هڪ وڏي
ڪارخاني جو مالڪ ٿي ويو. اڄ سندس نالو نه فقط
هندوستان ۾ مشهور آهي پر ٻاهر به. سندس شهرت
ڀارت تائين محدود نه آهي. پر يورپ وارا به سندس
ڪماليٽ کان واقف آهن. ڏس اهو آهي سئو ڪرم.
قل جي اڃا به

هيٺيون چوندين ته ڪرم جو قل جڏهين ملي به
ٿو تڏهين ان جي اڃا رکڻ ۾ ڪهڙو هرج آهي؟
ڪرشن جهڙو اعليٰ انسان اسانکي چئي ٿو ”قل جي
چاهيا نه رکو.“ ائين نه سمجهه ڇاڪاڻ ته ڪرشن چئي ٿو
الڪري ضرور قبول ڪرڻا ڪبي. نه نه. وويڪ
خود چئي ٿو ته قل جي اڃا رکڻ نه ڪبي. اهڙي اڃا
رکڻ ڪو پاپ نه آهي پر ان مان اسانکي ڇيهو ضرور
ڏسي ٿو. جيڪڏهين ماڻهو قل جي چاهيا رکندو ته
ڪيترن وقتن تي هن کي اهڙيون گهٽتائون آڏو
اڀنديون جنهن کان هو بي همٿيو ٿي پوندو. نه فقط
بي همٿيو، پر جي چوٽ پاري هوندي ته شايد هو ناستڪ
بنجي پوي. اهي رواجي ڳالهيون آهن؛ اهي روزاليون
ڪارروايون آهن. ٿورو اڳتي هلا ان کان اڳ واجب
سمجهان ٿو ته هڪ ضروري ڳالهه سنڌ ڪن تي

رساڻان ۽ سما سڃي، سولهن سو سار آهي، ايشور ئي
 ويساھ، ۱. پورن وسواس رکڻ کان پوءِ ئي انسان ڪرم
 جي فلسفہ کي سمجھي سگھندو. ان لاءِ پھرين ان
 پروردگار ۾ ويساھ هئڻ کپي. دل کي پڪ ڏيارڻ
 کپي تہ خدا انصاف پسند ۽ لياقت ڪاري آهي. هو اسانجو
 راکو آهي. هو اسانجو گھڻڪھرو آهي. سندس وفائيءَ
 ۾ ايمان رک. ڀل تہ دنيا ڦري وڃي. مت مائت،
 ساڻي ۽ رشتيدار بي وفا ٿي وڃن. سندن سک سرد
 ٿي سگھي ٿي. پر هن (ايشور) جو آسرو ٿي هميشہ
 سامھ آهي.

هينئر ڏس. تون ڪنھن سان ڀلائي ٿو ڪرين. هو
 توکي بدلي ۾ پراڻي ٿو ڏئي. جي ڪرم لشڪار هوندو
 نہ دل کي لوڏو نہ ايندو. پر جي ڪرم ۾ ڪا لالچ
 هوندي نہ ضرور دل ڊکي ٿيندو. عجب ڏاڻيندين.
 ڪاوڙ لڳندو. خار ايندو. چوندين مون ڪٿي ڇڏائي،
 پر عيوض ۾ ملي مندائي! اهو خيال، اهو نيسو توکي
 تلف تاراج ڪري ڇڏيندو، توکي پاري پھوت رسائيندو.
 انڪري هميشہ پاڻ سڃاڻڻ کپي. پنهنجي اصليت
 ڄاڻڻ کپي. پنهنجو ڪرڻو ۽ ٻالن ڏکڻ کپي. انڪري
 قل لاءِ آس رکڻ ڊک. جو ڪارڻ ٿيندو. هينئر سمجھيو.
 تو محنت ڪئي. سر ٽوڙ ڪوشش ڪئي. تڏھين

دڙق

به امتحان ۾ لاپاس ٿيڻ. ان لاءِ ڏوهي ڪير؟ مان
چوانئون معاف ڪج. مان چوانئون ان لاءِ جوابدار نون
آهيون. نون هوشيار هئين. تو محنت به ڪئي. پر
تنهنجي دل به ڏڪي هئي. توکي پنهنجي لياقت
۾ ايمان نه هئو. تڏهين ئي تو ڏوڪو کاڌو. باقي خدا
نياڪاري. ان لاءِ آئينده اڃائي ڏڪ ڏڪ جو شڪار
نه ٿي. دل ۾ حوصلو آڻج. همت رکج. پوءِ سوچ
پڪ سان تنهنجي آه.

ساميه واد تي ويچار.

گاندھي باغ،

ڪراچي، ۴ سپٽمبر ۱۹۴۹ع.

سڪا،

جيترو ياد اٿس، شايد ٽي هفتا ٿيندا، مون لکيو هو ته باقي دفعه ساميه واد تي ويچاربو. ڪالهه آرتوار هو. قدرتنا وڃي باغ ۾ ٺڪيس. وري ڳالهه اها ته هوس به اڪيلو. سو چيم ته موقع جو فائدو وٺڻ گهرجي. سو وينس انجام کي پاڻي ڏيڻ.

ساميه واد (هڪجهڙائي = Socialism) اڄ جڳت جو مکيه مسئلو آهي. تمام دنيا جو دماغ ساميه واد کي قائم ڪرڻ جي انتظام ۾ آهي. تمام سرشتيءَ جو هرڪو مهاپرش ساميه واد جو مهان آياسڪ آهن. ان هوندي به سندن رايو مختلف آهن. ڇاڪاڻ ته ساميه واد جو مسئلو جهڙو اهم آهي، اهڙو ئي لازڪ. انهن رايي ۾ به مکيه آهن :- هڪڙو گرم پيو گرم.

ٻهريون چوي ٿو:-

”شاهوڪار ظالم آهن. غريبن کي ميلاب ڪرڻ گهرجي. شاهوڪار شاهيءَ کي ختم ڪيو وڃي. دنيا ۾ غريبن جو جهنڊو بلند ڪجي.“

ٻيو چوي ٿو:-

”برابر ڏئي اڻياچاري آهن. هو غريبن جي هڏ ماس تي پلجن ٿا. سندن روزانو گذر غريبي خون کي چوسيندي ٿي ٿو. ساميه واد اچڻ گهرجي..... ضرور اچڻ گهرجي، پر ان لموني نه جيئن اوهانجو رايو آهي. ان ۾ خون خرابي ۽ دلگي بازي وڌندي. ان ڪري اهڙو رايو منڊل پيدا ڪجي ۽ اهڙي تعليم ڦهلائجي، جنهن کان هو خود محسوس ڪن ته غريبن جي سيني تي ڇا ٿو ڏري. انهن جي ماڻڪين ۾ اها جوت جڳائجي جنهن سان هو مسڪينيءَ جو پينڪر درشيه صاف طرح ڏسي سگهن. هنن جو هرد، لرم بنائجي، جيئن هو خود غريبن کي ڀائڻ لکن.“

ڇا برابر آهي، ڇا غلط آهي، اهو اڳتي هلي ٻڌرو ٿيندو. پر آءٌ به ايترو ضرور چوندس ته جي غريبن ۾ عزت ۽ شاهوڪارن وٽ محبت پيدا ٿي وڃي ته اڄ ئي دنيا ۾ هوند گهڻي ناپو اچي وڃي. اڄ ئي جيڪر ساميه واد جو ڳرو وشيه سڦلتا سان سمايت ٿي وڃي.

ٻي غريب ساهوڪارن کي ادب ۽ ٻي نگاهه سان ڏسن
۽ ساهوڪار غريبن کي پريم ۽ ٻي نظرن سان، ته اڄ به دام
راج آهي. سڄو ۽ شائبي ميد ساميه واد سمج ته خيالن
ٻي ڦيري سان ايندو ۽ نه لک ڏکي سان. جستائين \

دلين ۾ ميل محبت ڪانهي، لپسين ڏليل به هڪ خالي
دلبو ثابت ٿيندو.

ان سان گڏ اهو به ٻڌايان ته سوشلزم جو آرٽي پهرين
فرانس ۾ ٿيو ۽ پوءِ روس ۾. روس ۾ ڪامياب ۽ فرانس
۾ ناڪامياب بنيو. ائين چو ٿيو ان جا مختلف ڪارڻ
آهن. اهڙي قسم جو ساميه واد، ڀارت ۾ به ڪن اڳواڻن
هلائڻ جي ڪوشش ڪئي، پر هلي ڪين سگهيو. جنهن
جو ڪارڻ فرانس ۽ روس ٻنهي کان بيارو آهي.

سڄ پڇ موج به انهيءَ ۾ آه ته تصوير جا ٻئي طرف
قائم رهن. هرڪو پنهنجي پنهنجي خاصيتن سان پر هجي،
هرڪنهن طرف تان ڏسندڙ جي جذبات ۾ بهاري
ايندي وڃي. ڏلي، ڏلي ٿي رهن. غريب، غريب ٿي.
ليڪن حڪومت جون واڳون غريبن جي هٿ ۾ هجن.
ان خيال کي مد نظر رکندي. پنهان پراڻي اتهاس
ٿي نگاهه وجهي ته عجب گل نظر چڙهندا. پراچين
پستڪن کي ورائيندي ائين معلوم ٿيندو ته اڳ به
سوشلزم هو. ڀارت جو نه خاص ڪري پراچين راجپوتڪ

ٻهلو ساميه واد جي آڌار تي اڏيل نظر ايندو. پراچين هندستان جي قانوني عمارت ساميه واد جي اچڙهه تي ڪڙي ٿيل نظر ايندي.

اڳ به راجا ها. مهاراجا ها. وٽن توڙيون هيون، تلوارون هيون. ليڪن هنن جي هلائڻ جو حق ڪين نه هو سر غريبن کي.

(۱) رام راج اڄ به مشهور آهي. مهاڻا پارا به مٿس موهت آهن. ائين چو؟ اها ڪهڙي خوبي هئي رام راج ۾ جيڪا هيترين هزار صدين جي مفاصلي تان اڄ به پنهنجو چمڪاءُ ڇڏي رهي آهي؟ جواب ايندو ته ان وقت غريب شاهوڪار جي وچ ۾ پيدا ڪونه هو. چوڌر شائشيءَ جو واپو منڊل هو. رام راجا هوندي به غريبن جو حامي هو. غريب ۽ شاهوڪار سندس ان اکين جا ٻه تارا ها.

رام گهران اڪيلو نڪتو. داميشور ۾ کيس لکن جي تعداد ۾ ڏسون ٿا. رستي ۾ هن نشاد کي گلي لڳايو. پيلٽيءَ جي پاڙ کي هن پير سان قبوليو. هن هنومان سان محبت ڪئي. مطلب ته جو کيس مليو ان کي پيار ڪندو ويو ملائيندو. نتيجو؟ لڪا جي ٻڌ. ميدان ۾ سڀ رام تان لٽا ٿيڻ لڳا. رام راجا هو. شاهوڪار هو. پر سندس سينا غريب هئي. رام مٿن پيار جو هٿ

ڏريو. غريبن سندس عزت رکي. - سڀتا سندس سهر د هڪئي.

(۲) اڳتي وڌائي ته هندو ڪرشن جو زماو. ڪرشن اميري اولاد هو. پر ننڍي هوندي ئي سندس ستمه غريب گروپ گوبالن سان هو. پاڻ سڪي هو. پر غريبن کي ڏکي ڏسي سندس هرديه گهٻرائجي اٿيو. هو پنهنجي مامي ڪنس سان لڙيو. ڪنس مات ڪري هن مسڪينن جي پٺڇ رکي.

(۳) وچين وقت ۾ گوتم آيو. هن منشن مائر نه ڄا پر گگدامن کي به گلي لڳايو. هن جانورن کي به پاڻ سرتو سمجهيو. سندن ڳوڙهن تي هو خون ڏيڻ لاءِ تيار هو.

(۴) گرو گوبند سگه پنهنجن پيارن کي پهل پياري. موت ۾ گرو سندن ڏاڍا ورلي. ٻڌاء هينئر گرو ڪهر ٿيو؟ گرو لنڊ وڌائي جو تفاوت نه رکيو. گرو چيلي جو پيد مڻجي ويو. اها آهي هڪ جهڙائي. جنهن ۾ سهر آند آهي.

هينئر اسلامي انھاس تي اک ٽهرائي ته اٿان به هڪجهڙائي بها ران ملندا جن مان هڪ به هڪ ڏيانتو.

هڪ زامب حضرت علي خلافت چالوئي ۾ ويٺو هو.

اٺي ساٿس هڪ عيسائي دوست ملڻ آيو. دستوري
خوش خبر عافيت بعد هو حضرت کان گهرڻ حال احوال
وٺڻ لڳو. عليءَ کيس اڌ م روڪيو ۽ چانوٺيءَ جو
ڏيئرو سائي هو کيس پنهنجي گهر وٺي آيو. اٺي کيس
وڌيڪ بات چيت ڪرڻ لاءِ چيائين. حضرت جي
ان عجيب هلت تي سندس دوست کي حيراني وٺي
ويئي. اٺا لائيءَ مان عليءَ کان سمجهائي گهر ٻائين.
عليءَ گهٻر ٿا سان وراڻيو ته جيئن ته چانوٺيءَ م عام
جي پٽسي جو ٿيل پري رهيو هو تنهن ڪري اهو عام
جي ڪارڻ م ٿي لڳائڻ ڪهي. پر سندس دوست
ڪائس شخصي حال احوال وٺي رهيو هو، اٺ ڪري هن
واجب چاتو ته اهڙا سوال سندس گهر م ٿي سونهندا.
عام جي پٽسي تي فقط عام جو اڌ ڪار هئڻ گهرجي.
هن کان وڌيڪ سهڻو ۽ سٺو ساميه واد ٻيو ڪهڙو ٿيندو؟
هڪ ٻئي سان سڃاڻيءَ، ايمانداريءَ ۽ انسانيت جي
ورثاءَ کي ٿي سوشلزم ٿو سڏجي.

ساميه واد جو سچو مطلب اهو ئي آهي ته عام م هڪ
ٻئي لاءِ جوابداري پيدا ڪجي. ديش جا شاهوڪار،
جي بلڪل بي خبر آهن ديش جي غريبيءَ کان، انهن
کي بيدار بنائڻ، غريبن ڏانهن سندن ڪهڙو فرض
آهي، اهو سارو قصو ٻڌائڻ ۽ محسوس ڪرائڻ ٿي سچو

سامه واد آهي. پر اڄ ڪلهه جي سامه واد ۾ هڪڙيءَ
 ذر (غريبن) کي ناجائز طريقي ۾ ڳاڙهي وڃي ٿو. هوڏانهن
 باقي طرف شاهوڪارن کي حقيقتن کان ايترو واقف
 نٿو ڪيو وڃي. نتيجو اهو ٿو لڳي جو سڪه ۽ شالتيءَ
 بدلي اٿلن لڙشي ۽ لڪرار ٿو وڌي. منهنجو نه اهو
 وشواس آهي ته اڄ ڪلهه جو طريقو اختيار ڪيو وڃي
 ٿو اهو بلڪل ئي اسمرت آهي، گهربل سڌاري آڻڻ لاءِ.
 دشيا ۾ اڄ ٽئين اٿل پتل پيدا ٿي آهي. شينن تي به ٿي
 خوني حملا ٿيا آهن. اهو ثابت ٿو ڪري ته ماڻهو
 موجوده سرشتي مان به ڪڪ آهن. تازو گانڌيءَ کان
 ان مسئلي تي رايو گهريو ويو. مهاڻا صاف صاف لفظن
 ۾ چيو ته غريب شاهوڪارن کانسواءِ رهي نٿا سگهن.
 مهاڻا ايترو به چيو ته شاهوڪار ملڪ لاءِ ايترو ضروري
 آهن جيترو غريب. ان جو مطلب اهو نه آهي ته
 مهاڻا کي غريبن لاءِ همدردِي ڪانهي. گانڌيءَ کان
 وڌيڪ غريبن ۽ مڪسانن جو حامي ٻيو ڪير ئي
 سگهيتو؟ البت مهاڻا به ايترو ضرور چئي ٿو ته
 شاهوڪارن جي درشتيءَ ۾ ٿورو ضرور آڻڻ ڪري.
 ٺاڻي وارن وقت جو ڏن آهي اهو غريبن جي امانت
 آهي. شاهوڪارن جو اهو فرض آهي ته هو ڏسن ته
 سندن غريب ڀائر بک نه لاهن. شاهوڪارن کي

”تون به رهه مان بهي دهان“ جو اصول هميشه اڳيان رکڻ کپي. ان ۾ ملڪ جو ستارو ۽ سندن نيتارو آهي. مطلب نه جهيپين منورتيءَ ۾ ڦيرو نه ايندو تيسين سڀ تجويزون فضول ۽ ناڪام ثابت ٿينديون.

بي هڪ وڏي هاڃي جا اڃ ڪلهه جي هڪجهڙائيءَ ۾ آهي، اها ٻڌائڻ بهي جاءِ نه ٿيندي. اڃ ڪلهه جي ساميه وادي اصول ۾ هوشماريءَ ۽ هنر لاءِ ڪابه خاص جاءِ نه رهندي. هاڻي ٻڌاءِ جن جي قدرشناسي نه ٿيندي، تن جي دل ڪيئن ورندي؟ دنيا ۾ نالو ڪڍڻ، پڌارت پائڻ ۽ شاهوڪار ٿيڻ جي آس انساني؟ سپارو ۾ آهي ئي آهي ۽ اهو ڪو گناهه به ڪونهي، بشرطيڪ ماڻهو پنهنجي حاصلاتن جو اڄوڳ فائدو نه وٺي. موجوده ساميه واد ۾ سپاروڪ دل ۾ ترقيءَ لاءِ ثابت نه ٿي رهي، جا ڳالهه بلڪل هاڃيڪار آهي.

سڀ مان ساڳيو ورتاءُ ٿئي، ان ۾ ڪير اهو ٿيندو؟ هرڪو انسان، جنهن ۾ انسانيت جو ذرو به انگ آهي، اهو چاهيندو ته سڀ سکيا ستابا رهن. ڪو به شل ڏکي نه رهي. پر جنهن نموني اڃ جي ساميه واد سرڪار سڀني جي ڀيٽ جو ٺيڪو ٿي ڪٽي اهو آخر قوم کي چيهو رسائيندو. جن کي ڀيٽ ٿيو ملندو آهي مٿو جو ماريندا؟ ڪم برابر انهن کي به ڪرڻو پوندو. پر

ايمانداريءَ جو پورهيو لب لالچ کانسواءِ ڪي ٿورا ماڻهو
 ڪندا هوندا. اهي آهن ٿوري ۾ ساميه واد تي ويچار.
 مون ساميه واد جا ٻئي نمونا تنهنجي پيش رکيا
 آهن. توکي ڪهڙو ٿو وڻي، ان لاءِ فيصلو توکي ڪرڻو
 آهي. منهنجو ووت مهالما سان آهي. وڌيڪ سڪ.
 تنهنجو ساٿي -

پارتو اسي جاڳ.

اڄ ملڪ جي حالت ايترو آهه. ڪڏهين اسانجو
ڪمال هو، پر افسوس! اڄ زوال. ڀارت، جو اڳ ۾ين
کي دعوتون ڏيندو هو! هزارين ڀينرو پهرجي ويندا هئا
هن پياري ديس مان. ڪيترا سڃا ساوا ٿي ويا هن
گنجخاني مان. اڄ اهو ساڳيو هندستان، جنهن کي ڪنهن
سمي گلستان سان ڀيٽ ڏئي ويندي هئي. جو باع
جست کان بهتر ليکيو ويندو هو. افسوس! اڄ اهو
ساڳيو ڀارت ترين پر آهه. اڄ اڳيون اوج ڪونهي.
خوشي ڪانهي. اڄ بڪ ۽ بيروزگاري ڀارت تي غالب
آهن. ڀارت مالا پر اڌ مينا جي پيچن ۾ پختي آهه. اسان
جا ابهر اڄ سڪي ٽڪر لاءِ پيا واجهه وجهن. اسان وٽ
اوڍو لاءِ اوڇو ٽڪر ڪونهي. جو ڀارت ڪنهن وقت
عرش تي اڏامندو هو، سو اڄ فرش تي ٽڪري رهيو
آهه. ان سياهه بختيءَ لاءِ ڪير جوابدار آهي؟ اسين،
اسان جي سسئي، اسان جي منڍي منور ٿي ۽ قوم.
پر ڀارتي! اها حالت ڏکيسين قائم رهندي؟ ڪڏهين

دوق

ساري دنيا سستي تياڳي سولتروا ڏانهن وڃي رهي آهي. تڏهين تون، او هندستاني! او رام ڪرشن جا پوڄاري. او اڪبر جي اولاد، تون ڪهستاني ستل رهندين؟ مصر پنهنجو ميٽيل نانءُ وري قائم ڪيو آهي. لڙڪي اڄ لڙڪيءَ جي تواريخ ۾ اول نمبر اچي چڪي آهي. آئرلنڊ آزادي جي آهوليءَ ۾ سوين سر سهاءَ ڪري بيهڙ زندگي حاصل ڪئي آهي.

ڇا زماني ۾ ابڙي آلت پلت ڏسي توکي رشڪ نٿي اچي؟ ڇا توکان پرتاب وارو پير وسري ويو؟ ٻولي هاڻي اُٺ! پنهنجي دڪي ديش مانا جي صدقي. پنهنجو اباڻو ورثو، جو تو وڃايو آهي اهو دوباره حاصل ڪر. اُٺ ڀارتي! جاگ.

ڳوٺ سڌار هلچل ۽ اسانجو فرض.

هندستان جو اٽڪل ۸۰ سيڪڙو آدم نندن ڳوٺن، وهڻن ۽ وسين ۾ وسي ٿو. باقي سؤ تي ۲۰ ماڻهو رهن ٿا. وڏن شهرن ۾. ان مان ثابت آهي ته هندستان ملڪ ڳوٺن جو جڙيل آهي ۽ نه فقط شهرن جو، جيئن عام طرح اسين شهري سمجهندا آهيون. ايڏو آدم جو ڳوٺن ۾ رهي ٿو اهو ڏيکاري ٿو ته هندستان جي ڪاروبار هلائڻ لاءِ جو پئسو ڪي ٿو اهو به گهڻي حصي، سڌي يا اڻ سڌي طرح ڳوٺاڻن تي پوئي ٿو. انهن جي معنيٰ ته جيترو اسين شهري سڪن ۽ سهوليتن ملڻ جا حقدار آهيون، اوترو بلڪه ان کان مٿي ڳوٺاڻا به حصيدار آهن. درحقيقت آهي به ائين. ان تي به ڏاڍا ٿي ٿا سگهن. پر اسين شهري اهڙا نه خود غرض ۽ مغرور آهيون، جو حڪومت جون واڳون سهنجي هٿن ۾ ڏسي ڳوٺاڻن ڏانهن بهاريون به ڪونه ٿا. اسين شهرن جي سڪن ۽ سوانن ۾ ايترو ته مخمور ٿي ويا آهيون، جو ملڪ جي سچي ۽ هستي ۽ ڳوٺن جو ڪو به اولو نه ٿا رکون. سمجهون

پترو ڪيو. ان خيال سان مهاڻا پنهنجي سروي جي
 ٻن ۾ ڪم شروع ڪيو، جنهنڪي اڄ اسين 'ڳوٺ سڌار
 هيل' ڪري ٿا سڏيون. هينئر نه مهاڻا اصل ڏهن
 ۾ ديرو دائي وينو آهي. گذريل سال گانڌيءَ هڪ ڪنڊير
 برنگيا ڪئي. ظاهر ڪيا ته آءُ هينئر حياتي جو دفي
 حصو ڳوٺاڻن جي شيوا ۾ ئي گهاريندس. بيماري جي
 حالت ۾ به فقط ڳوٺاڻيون ستيون استعمال ڪندس.
 اڳ گانڌي جي سابرمتيءَ جي سنت سان مشهور هو
 پر هينئر کيس شيگانو جو ساڌو سڏيو وڃي ٿو. بس
 مهاڻا جيءَ کي هينئر ڳوٺن ۾ ڪم ڪرڻ وڻي ٿو. مهاڻا
 چوي ٿو ته ملڪ لاءِ اهو ئي واحد حل آهي. جيستائين
 ڳوٺن ۾ جاڳرتا نه ايندي تيستائين ملڪ جو ڪو به ڇاڙهو
 نه ٿيندو، اهو مهاڻا جو زوردار رايو آهي. سندس
 سھاري هيٺ هندستان ۾ ڳوٺ سڌار هيل چالو آهي.
 هينئر سرڪار به ڪر موڙيا آهن. گرام سڌار تي بچيت
 بحال ڪئي ويئي آهي. پر ان مان ڇا ٿيو؟ اسين
 جيڪڏهن ان رفتار سان هلنداسون ته اهو ڪم صد يون
 کائي ويندو. اسان کي ڪي ته دل و جان سان ان ڪم
 ۾ ساٿ ڏيئي، جلد ئي ملڪ کي ترقيءَ جي راھ تي
 آڻيون.

اسانجو فرض ۾

هر ڪنهن انسان تي ڪا به ڪا جوابداري ضرور رهي
 ٿي. هر ڪنهن کي ڪو به ڪو ڪاريه ادا ڪرڻو آهي.
 فرض ۽ فڪر کان جو فارغ آهي، اهو انسان ٿي نٿو سگهي.
 ڪو مڙيو ٿي ڪم اسان کي ضرور ڪرڻو آهي. البت
 ائين آهي ته وڏن تي وڏا فرض آهن ۽ ننڍن تي
 قدرتي گهٽ. پر جوانن تي جان تان اها جوابداري
 آهي جنهن ۾ جفاڪشيءَ ۽ جيءَ جو جوکو رهي ٿو.
 اسين نوجوان آهيون، اسان ۾ جوڀن جو جوهر آهي ۽
 سپاويڪ ڪم ڪرڻ جي شڪت ڏياري. ان ڪري
 اسان تي فرض ۽ جوابداريون به ان ڏانئو جون آهن.
 اسين شاگرد آهيون، پڙهڻ اسانجو بهريون فرض آهن.
 پر ساڳئي وقت اسان کي اهو پلجي نه وڃڻ کپي ته
 اسان تي ٻيا به ڪي فرض آهن.

دنيا جي انتهاس تي نظر ڦيرائي ته پتو بوندو
 ته جدا جدا ملڪن جي واڌاري سڌاري لاءِ جوان ٿي
 جوابدار آهن. قوم جي قسمت جون ڪنجون اسان
 لونهالن وٽ آهن. آزاد ۽ اسرائيل ڏينس جي تواريخ
 ان حقيقت جي تائيد ٿي ڪري. جن جن ملڪن
 ڪماليست حاصل ڪئي آهن، جي ملڪ اڄ پوٽ پڙهيل
 آهن اتي نوجوانن جو ڀرتاب آهي. هي سڀ جوان جي

بدولت آهه. ان مان ثابت ٿيو ته پنهنجن ڪمن کان سواءِ اسان تي بيا به ڪي فرض آهن. اسانکي خود عرضيءَ جو خيال ڇڏي، پنهنجي خفتن کان آخو ٿي، ديس جي ترقي لاءِ تن ڏيڻو آهه. ملڪ معنيٰ ماڻهو، وطن جو فائدو اسانجو فائدو آهه. جيڪڏهن ديس ڀريو ڀاڳيو آهه ته اسين به آسودا ٿينداسون. اسين سڪا ستابا تڏهن ٿينداسون جڏهن ديس جي سهيڙءَ سجاوٽ ٿيندي. باغ ڪهڙو به هريو ڀريو چونه هجي، پر جي باغبان بي خبر رهندو ته آخر اهو باغ بيبان ٿي ويندو. پنهنجا ٻراوا اچي ان ڦلواڙيءَ کي ڦريندا. ڀلا جتي هوندي پٽ، پٽ هوندي ڪاٺ، اُتي سونٽرنا ايندي ڪٿان؟ انڪري اسانجو اهو مرض آهه ته پنهنجي ملڪ جا محافظ ٿي ان جي اُتئيءَ لاءِ پاڻ پتوڙيون. اسان کي هر سال ۲-۳ مهينا اهڙا ضرور ملن ٿا جڏهن اسان کي پڙهڻ وغيره جو ڪم نه ڪرڻو آهه. اسان کي موڪل ملي ٿي ته اسين آرام ڪريون. آرام جو مطلب اهو نه آهي ته اسين پنهنجو وقت عيش عشرت ۾ وٺرت ويڃايون. ائين ته ڀڄت ڀڄولو ٿي پوندو. ڪم انسان لاءِ اوترو ضروري آهه جيترو اُن، جل ۽ وايو. اڄ ملڪ اڳيان ڳرو مسئلو آهه ڳوٺ سڌار جو. چاهي جي اسين اهو واندو وقت ڳوٺن جي

بهموديء بلي خرچ ڪريون؟ ڳوٺاڻا ويچارا جي
ڪيترن مرضن ۾ مبتلا آهن، جن وٽ ڪا به تعليم
تربيت ڪانهي، جي ملڪ جي واءِ سواءِ ڪا به ڪل
ٿي وانجا ٿا رهن اُتي اسانجو اهو مرض آهي ته اسين
وڻن وڃي ڪين علم ڏيون، ساڻن حال پائي ٿي سندن
دڪن دردن نورت ڪرڻ جي ڪوشش ڪريون؛ ان
مان ملڪ کي مائڊو هڪ طرف رسندو ته اسان کي
ولندو ڌار ملندي. آزمودو به ائين ٿيندو آهي. ايترو
ڪريون تڏهين به هوند ٺهڻوئي ڪجهه ٿئي. ملڪ
جيڪو ڪنهن به ڪٽري تي رهي.

اميد ته جوان ڄاڻندا، عهدي ڪنهن جماعت جو
ڀايو وجهندا، ڄا موڪلن جي موقعن تي، ڳوٺن ۾ وڃي
غريب ڳوٺاڻن جي شيوا ڪري.

ٻالڪ.

منهنجا البيللا سردار!

تنهنجي معصوم جيون تي غور ڪندي ڪندي،
دل تي دل ۾ چوندو آهيان، ته وس ٻچيم ته هوند
هڪوار وري تنهنجو جامو پهريان. توکي لاپرواهيءَ
سان راند رمندوڏسي خواهش ٿيندي اٿم ته آءُ به جيڪر
تو سر توهجان. تنهنجي طوطيلي ٻولي ٻڌي مان دنيا
جي اعليٰ ۾ اعليٰ ترين ڪوٽا کي بي اختيار ڀلجي
ٿو وڃان. تنهنجا واريءَ جا اڏيل ڪوٽ ڪنهن به
ڪامل ڪلاڪار جي شهرت کي شه ڏيڻ لاءِ ڪافي
آهن.

تون ننڍڙو آهين، معصوم آهين. توکي ڪا بوجھ
ڪانهي، اسين توکي نادان ٿا ڪوٺيون، پر تنهنجي
اڳيان ته ڪيڏو نه گيان لڪل آهي! تنهنجي دنيا ۾
وڻ وڻ ڪوبه دخل ڏيئي نٿو سگهي. تنهنجي
خيالن جي ساگر ۾ حسد جي هڪڙي لهر به ڪانهي.
آءُ ڪو سنسار جي مصيبتن پيءُ ڪونه ٿو ڊڄان.

مان آهيان مشتاق فقط تنهنجي معشوقيت لاءِ. جنهن
 انهنجهائيءَ ۾ گيان جو سارو ڪجهه سمائيل آهي.
 ساڳو جي جيتين نيولين جي ساندو جيتوڻيڪ
 سائيل ڪهڙيءَ به سخت جيوليءَ کي ٻيا ٽڪر نه لڳ
 جي سھڻائي ويندو آهي. ٽيڪ طرح آءٌ به ٻيا جي
 لاهين ڇاڙھين ٿي هري ويو آهيان. هيئن ئي لودا
 مون لاءِ روزانيون ڪارروايون آهن. اها اُت ويڻ
 مونکي نئي ٿڪائي. پر فقط هڪ ڳالهه اڃا برداشت
 ڪري نٿو سگهان. هن انسان جي روپ ۾ سڀني
 جي شرارت ڀريل بائين تي ويچار ڪرڻ سان ڪليجو
 ڪنبي وڃي ٿو. هن اشرف المخلوقات خدا جي
 خدائيءَ کي ڪيڏو نه ڪارو ڪيو آهي!
 اسين ٻههجي حاصلاتن تي ڪيڏو غرور ٿا ڪريون!
 اسان هوائي جهاز ٺاهيا، اسان تند ٻيا نار جي ايجنڊ
 ڪڍي، اسان آهي واهڻ ٺاهيا آهن جن وسيلي اسين
 منڻن ۾ هزارها ميلن جي مفاصلي کي طيءَ ڪري
 سگهون ٿا. پر هي سڀ ڇا لاءِ؟ هي ظاهري نرفي،
 هستيءَ کان وڌيڪ، اسانجي نيتيءَ جو ڪارڻ ڇا
 ٿي آهي. هي سامان آهي موت جو، جو ماڻهوءَ ٻار
 کي نگهوسار ڪوڻ لاءِ بڻايو آهي. اسين توکي ٿا
 سپڪاريون، توکي سمجهايون بجهايون ٿا. توکي ڏرم

ودق

اڏمر ۽ سچ ڪوڙ جا پرپوڏ ٿا ڏيون. ”ٻاڙ نه پلي
ڏو بجهان مٽيان ڏيوي“ وارو قصو چئبو. اسين ٻاڙ
کي اسان ٿا ڪوٺيون. حقيقت ۾ اسين اوستائين
اسان آهيون جيستائين اسان ۾ انسانيت آهي؛ پر جي
ماڻهو موڪلائي ويو ته اسين ماڻهو ڪٿي جا ٿياسين؟
اها ڪهڙي بهادري آهي جو بي گناه آدم مٿان
پر گولا وسائي کين ناحي موت جو مزو چڪائجي؟
اها ڪهڙي انسانيت آهي جتي ڪابه خدا ترسي
ڪانهي؟

منهنجا معصوم ديوتا! تون اسانجي رهنمائي ڪر.
تون هن وهلور ويل دنيا جو سونهون ٿي کيس سنئين
دڳ لاءِ. سندس لاءِ اڄ پيو ڪوبه دستو ڪونهي، سواءِ
تنهنجي پوئواري ڪرڻ جي.

تنهنجو پوڄاري.

ڪشاده دلي .

اونهاري جي موسم. ٿاڪ منجهند جو وقت هو .
ڪانءَ جي اک ٿي ٺڪتي . هر ڪو پنهنجي گهر ۾
آرامي هو . پر ٻار آهن بادشاهه ، هو ته ٿڌي ڪوسيءَ
جي پرواهه ئي نه ڪن . ٿوليءَ جي سردار پنهنجي
سائين اڳيان هڪ رت پيش ڪئي ، جا پڪراءَ بهل
ٿي . منصوبو رٿيو ويو ته اڄ راج . مهل جي ٻاهران ، جو
حمن جو باغ آهي ، اُنتي هلي وارو ڪجي . سڀيئي سنڀري
نڪتا . رستي تان پٿر ميڙيندا اچي باغ پيڙا ٿيا . آهي
باقي جو ڏٺائون ته مالهي به ڪونهي ، سو هيڪاري
سندن هڪو هجي ويو . نه جهل نه ڀل ، اچي وڻن کي
ورتائون . حمن جا لاهي ڍير ڪيائون . پر ٻاراڻو سپاءُ .
چشڪي جي لالچ . سو بس ڪٿي ٿا ڪن . قضا سان
هڪڙو پٿر ٿڙي وڃي راج . مهل جي ورندي مڪريو .
راجا اُن وقت پنهنجي وزيرن سان ڪنهن سياسي مسئلي
تي صلاح مصلحت ڪري رهيو هو . وري بد قسمتي
اهڙي جو پٿر لڳو به راجا کي . وزير واٽڙا ٿي ويا .
دربالن ۾ هلچل شروع ٿي . پچني طرف پوليس ڊوڙي .
چوڪرن کي هڪڙي راجا جي حضور ۾ پيش ڪيائون .
ويچارا ٻارڙا ، هڪا ٻڪا ٿي ويا . مزو نه مزي جي

ماڻھو، شھيد مورو، ۽ ٻين وڏن ماڻھن جو پٽوئي
 ٻڌي ويو. پٽر ته سڀني تي هنڀيان. اندر ڪنهن جو
 ڪم ٿيو، ڪم ٿي پئي سگهيو؟ سڀ اهڙو ڪجهه ٿيو
 ته. اهڙي حالت ۾ سڄو ڏوهي ڳولڻ مشڪل ٿي
 پيو. راجا وزيرن کي پڇيو ته هاڻي هنن کي ڇا ڪجي.
 وزيرن سس ۽ ڪري راجا اڳيان اهو فيصلو رکيو ته
 هنن ڪم ٿي چوڪرن کي سخت سزا ملڻ ڪجي. راجا مالي
 وزير ڏانهن ڪنڌ ورائي آهستي سان چيو، ”هڪ
 چوڪري کي هڪ گني سزا طور ڏني وڃي!“ وزيرن جي
 عجب جي بعد نه رهي. هو دل ٿي دل ۾ جوڻ لڳا
 ته راجا ڇا عواس درست نه آهن. راجا سندن دل جو
 راز پروڙي چيو، ”منهنجا ڏاها وزيرو! مان بخوبي
 محسوس ٿو ڪريان ته منهنجي فتويٰ اوهان کي نه آڙي،
 پر اوهين هڪڙو ويچار ڪريو. اهو پٽر جي ڄمن جي
 وڻ ۾ ڪري ها ته هنن ٽينگرن کي من هڪڙو جهون
 نصب ٿئي ها. جڏهين هڪ عيس وڻ به ڪجهه نه
 ڪجهه امداد ڪري سگهي ٿو تڏهين آءٌ نيٺ به نه
 راجا آهيان.“

وزيرن جا ڏاڍا عمن سان لڳي ويا. انصاف جو
 هي اعليٰ اصول ٻڌي سندن پٺاڙي، ٽي پٺاڙي
 جا ٽههچ اچي ويا. واه، شاهه، شاهه دل!

ٻڌي گڏجو.

سند ۾ عام طرح مرد اهو پهاڪو ڏيندا آهن ته ”زالن جو عقل آهي ڪاٻي ۽ ڪڙي ۽ ڀر، سو به سنجها ٿيندي نڪريو وڃي.“ مرد استري جاتي ۽ جو اهڙي نموني ايمان ڪن اها حد درجي جي هلڪڙائي آهي. نه فقط هلڪڙائي پر دڪڏاڪ پڻ.

اڪثر ڪري ڏسبو ته مردن کي پنهنجي هستيءَ تي حد کان وڌيڪ ناز رهندو آهي. مرد سمجهن ٿا ته سندن ڌاران دنيا جو ڪاروبار هلي ڪونه سگهندو. اهو سچ آهي. پر ساڳئي وقت جي زالون گرهست جيون ڇڏي وڃن ته ڳالهه ئي ڳڙ ٿي پوي. استري ۽ پڙش سنساري گاڏي جا به هڪ ڪرا ڦيٽا آهن. جي مرد نه ڪمائي ته گهر جو چرغو نه هلي. جي زال گهر و ڪم ۽ ٻارن بچڻ جي پرورش نه ڪري ته هوند مرد منجهي پون. الهيءَ لاءِ ائين جوڻ، ته مرد استرين کان بهتر آهن، سراسر ناداني ٿيندي. عورت ۽ مرد به ساڻي آهن. جيڪڏهن ٻنهي ننڊ وڌائي ۽ جو پيد

[illegible]

نا ڪريون ته لراسائي ٿي وئي وڃي. اسان وقت زالن
 لاءِ ڪا به عزت ڪانهي. شهر جي سڄاوت جو
 نوجوان زالن تي هجي. ٻارن ٻالڻ ۽ ٻهائڻ جو ڏسڪ
 استر ۾ کڻي جهجهو آهي ۽ ٻر کين چوڊ ياري ۾ بند
 رکڻ ڪيڏو نه ظلم آهي! مرد زالن کي 'ستي ورد'
 جا وڏا پرمات ڏيندا آهن. ٻار وري هڪڙي زال
 اڃا لپي ۾ پئي هوندي ته مڱجڻ جا ٻيا سانباها
 ڪندا. مان ائين نٿو چوان ته سڀئي مرد اهڙا بي وفا
 آهن. اڄ به سٽيرس جي اٺا ڪانهي. ٻچ ڪوئي ڪا
 ٿيندي؟ پر سراسر آزمودو ڏيکاري ٿو ته مردن جو
 زالن سان ورتاءُ انصاف روءِ ڪونهي. پٽ ڄمندو نه
 واڏايون وري وينديون ۽ وڏا جشن ٿيندا. پر جي ڌيءُ
 ڄائي ته رڌل ڪنا به لهي ويندا. اهو ڇا ٿو ڏيکاري؟
 اهڙي برائي ڪير برداشت ڪري سگهندو؟ انهيءَ
 به اڪيائيءَ وڏو ٻارڻ ٻاريو آهي. اڄ استريون جاڳيون
 آهن. هو چاهين ٿيون ته ساڻن هڪجهڙي هلڪ ڪئي
 وڃي. مردن کي به سندن حق شناسي ڪرڻ کپي.
 زور زبردستيءَ جو زمانو اڄ ڪونهي. ڏاڍو ڏمر مان
 هينئر ڪجهه نه ورتندو. استر ۾ هينئر اڳيون اند
 وشواس ڪونهي. جي مرد ديوتا آهي ته زال ديوي
 آهي. گرهست جيون لاءِ ٻئي ضروري آهن. ٻنهي

ووق

سو در جو هڪڙو هٿڻ گهرو جي. جي مرد د باه کان
 ڪم وٺندا ته پنهنجي لاکه لهرائيندا. جي هو باز د آه
 نه زالون زبردست بلوو ڪڙو ڪنديون، جنهن م مرد
 جانيءَ کي هار کائي ساڳيا عذاب سهڻا پوندا، جي اڄ
 زالون ٿيون پوڳين. تنهن کان سهڻو اهو ٿيندو ته ٻئي
 گڏ جو، کير ڪندڙي وڃو، هڪ ٻئي جي قدر شناسي
 ڪريو، جنهن ۾ گرهست جو نيتارو ٿيندو، جڳت جو
 اُڌار ٿيندو.

تنهنجو ڀلو ڪري ڀڳوان!

دل ٻئي نراري جي مڙل هئي. اڪيلو هوس. تنهن
لي موٽيس. اڃا ٻاهر يون دستو مليء ڪري سهر جي
وسنديء ۾ ٻيڙ ڏير ته ٻريان هڪ فٽير پاڻي پاڪار بند
ڏٺو. سندس وات مان هر هر ساڳيو ئي جملو نڪري
رهيو هو. ”بابا! نه هجي ٻيو ٻيو ڪري ڀڳوان.“ آه ۾ اتر
هو. سندس ويجهو نس. ساڳي دل. چير صدا جاري
هئي. سندس منهن مان ٻيڪسي ظاهر هئي. ڪلهن تي
هٿس هڪ اٺور آرامي. ويچاريء جي لڱن تي ليڙون
هيون. هٿ ۾ هٿس وڏو ڪنورو. جنهن ۾ شايد ڪو
مانيء لڪر هو. سندس حالت بيشڪ قياس جوڳي
هئي. وار چڙيل. ڪهڙا ميرا، سي به ليڙون. مون ٿڌو
شوڪار وڃي پيو. ”ڀڳوان! تنهنجا رنگ ٺالا آهن.“
سامهون جبل جيڏين اٿاهين جاين ۾ رنگ ٻرنگي بٽين
جي جهر ۾ ڏسي منهنجي چهر تي هلڪي ٻر
د ڪوندي مرڪ ڊوڙي آئي. سامهون محلات، ٻر ۽
ويچاريء لاء جهوپڙي به ڪانهي! هٿ ڏس نه طرح
طرح رنگن جون بٽيون هڪ جاء جي رونق وڌائڻ لاء
ڇمڪي رهيون آهن. هوڏانهن هنن عرين جي دليا
۾ چوڌاري تاريڪي ۽ ڍڪي تاريڪي. سندن سياه

ٻيو ته راندن جي وٽان به نڪرڻ کان بچي. دل ۾
 ٻيو ته ٻيو ته راندن جي وٽان به نڪرڻ کان بچي.
 - انهن تي اچي ۽ پڪي پيٽ ٻڌندا هوندا. علام
 مٿي تي ٿلٿا اها نه ٿيندي ته ٻيو ته؟ ڏسڻ آهي.
 راندن جي اچي وڌيو، پر دل کي آرام نه آيو. وري
 ٻيو ٻيو ٻيو. اهو برابر آهي ۽ اسانجو مٿي علام
 آهي. اسان کي ڏاڍو راج آهي انڪري اسانجا هٿ وٺي
 بک ته مرن. پر ڏرا هنن تي ترس شاهوڪارن جو نه
 ڪل ڏسو! ملڪ ماڻھن ۾ هو الولين ۾. غريبن وٽ
 پيٽ ٽڪر ڪونهي، پر هو عيش ۾ الوٽ. پيلي ڏٺا
 وارا! توهان به ڪڏهن اهو آواز ”سهندجو ٻيو ڪري
 ڀڳوان“ ٻڌو آهي؟

اڙي يارا! ٻڌندا ڪيئن نه هوندا. پر اوهين ڪهڙو
 جو؟ اوهان جو ڪڏهن ڏک ڏٺو ڪونهي؟
 اوهان کي ڪهڙي ڪل نه هنن مسڪينن جي سر تي
 جا ٿو ڪري؟ ٿڌهن به او شاهي محلن وارا! ڪجهه
 نه ترس ڪريو. ڏکين لاءِ درد سڀني سڀيائي. خدا
 اوهان کي ڏن ڏنو، دولت ڏني ان لاءِ نه اوهين
 هوند مون کي ڪندا. اوهان وٽ جو ان آهي، اهو
 غريبن جي امانت آهي. امانت ۾ عيادت نه ڪريو.
 منهن کوليو. ڪنهن ڏکي دل کي ڏي ڏيو. مٿي
 اميرن جي ڏرن تي ويندا آهن. اوهين هوند وارا
 آهيو. او محلن وارا! ڀڳوان توهانجو ٻيو ڪندو.

اڳ - هاڻي - اڳتي .

ملي دل ،

سوي فالت .

مهنجي جيوت جي جوت ،

اڳ ڪي وسارڻ جي ڪوشش ڪرڻان به ڪينوي
تو به وساري نٿو سگهان . اڳي ، مونکي چڱيءَ طرح
ياد آهي ، چوويهن ڪلاڪن ۾ چار دفعا نه ڪر
هٿاسين نه آرام نه ايندو هو . جي ڏينهن سڄو گذرندو
هو نه به رات جو جدا ٿيڻ لاءِ دل چيو نه ڪري
هئي . ڪم ڪيترو به ضروري ڇو نه هجي ، پر ملاقات
لاءِ موقع ضرور ميسر ڪندا هٿاسين . مونکي به
آهي ته مون ڪو ڪڏهن پيرو ڀڳو هجي ، نه وري نوني
ڪڏهن وارو ويڙهو هوندو . بعد ۾ نه رات نه ڏي
نڌڻاڻي ٿيندي هئي ، بهي ٿي مهن مان به ڪي
وقت نصرتي ويندو هو . ”مان تو ڏانهن ٿي آيس.“
مان منهنجو هوس نه ٿو ڪندو هٿين . ٿو ڪندو
هٿين ته مان ٺڄندو هوس . تنهنجي خوشي منهنجي

جان کي بيٺو ڪندي هئي. مان رهندو هوس ته تون
 سڏڪن ۾ پئجي ويندو هئين. جي تنهنجي منهن تي
 ڪا مايوسي ڏسندو هوس ته دل گهٻرائجي ويندي هئي.
 ڪٿان ڪا شيءِ ايندي هئي ته اول چپ نه چوريندو
 هوس جيسين تون سڳن نه ڪندو هئين. وٽ وٽس
 ورتائيندا هئاسين ته گڏجي. ٻئي ٽئين ڏينهن ماني
 گڏ نه کائون ته دل تي چرٻا پاري پوندو هو. تون
 بيمار پوندو هئين ته مان تنهنجو پاسو نه ڇڏيندو هوس.
 جي مان ڪت داخل ٿيندو هوس ته تون طرح طرح جي
 نمونن سان مولڪي وٺرائيندو هئين.

جي ڪم اصيلان ڪيڏانهن ٻاهر بند پوندو هو ته
 من تي قرار ٿيندو هو. هڪ نه ٻئي ڏينهن پيو غطن
 جو ٽهڪو پوندو هو. اهي خط ته نه ٿيندا هئا پر دفتر
 پرچي پوندا هئا.

گهڻي ڪيتري به چو نه هجي، جي توکي ڏسندو
 هوس ته منهنجا ڪل غبار غائب ٿي ويندا هئا. وري
 جي ٿوئي ڪو گولدر گهرو ڪندو هو ته آءُ ان کي
 پنهنجي همدرديءَ جي هٿيار سان هٽائي ڪڍندو
 هوس. مطلب ته جي بيار مون وٽ هو ته قرب جي
 ڪمي نو وٽ به ڪانه هئي. مان نه ڪيترن وقتن
 تي پاڻ وساري وهندو هوس. تون ۽ مان ۽ ڪو

اڻاوت رهندو ٿي ڪونه هو. جي تو ڪيو ته ڇا جي
 مون ڪيو ته به ساڳي ڳالهه. تڏهين مان سمجهندو هوس
 ته مون جهڙو سنسار م سڪي هوندو ٿي ڪونه. اڪيلو
 ٿيندو هوس ته تنهنجي يادگيري منهنجو ساٿ ڏيندي
 هئي. مان مر ڪندو هوس، ڪلندو هوس، ڪڏندو
 هوس. ڪا پرواهه ڪانه ٿيندي هئي. ماڻهو چولدا
 هئا ته هاڻي وڏو ٿيو آهين. ڪجهه ڳورو ٿي، گنڀير ٿا
 سڪ. پر مان اهوئي اٿڻ. منهنجو سپاءِ سادو. دل
 ۾ محبت جو مڃ، پوءِ پرواهه ڇا جي؟ سدائين مستيءَ
 ۾ رهندو هوس. ڪو به اُلو ڪونه هئو. جڳ
 ڏسون ڪندو هو. سڀئي چوندا ها ته دوستي ته
 هنن جي. توکي ياد آهي اولهاري ۾ ڪيئن نه به
 ٿي اُن ڪٿي هلندا هئاسين واه تي سنان ڪرڻ لاءِ.
 نوبڪلي گهاٽ تان لالت پوندا هئاسين يعني اڪيلا.
 مان چوندو هوس ”شل دنيوي درياهه ۾ به هميشه
 گڏ ٿرون ۽ ٽڙ ڳون!“

تون وري معنيٰ پويءَ مرڪ سان چوندو هئين
 ”شل ائين ٿئي“ مان ته سمجهي نه سگهندو هوس ته
 هيءُ هڪ بڻي لاءِ ثابت ٿئي چو ٿي. سو دفعا اهو
 سوال اٿيو هوندو، پر مان هر دفعه لا جواب ٿي ويندو
 هوس. ڀلا سنيهه به ڪو سوالن سان سمجهڻ جي ڇيڙ

آء؟ اهي ڏينهن، اهي ٻڌاءِ مون کان ڪٽين و سرندا؟
 اڄ به گهمان تو پر اڪيلو. اڳيان گهٽ گهمندي دل
 تي تنهنجي يادگيري نئين سر ٿري اچي ٿي. اڄ تون
 مان ڪيترو نه ويجهو آهيون. اصل چڻ گڏ ٿا رهون،
 پر حقيقت ۾ آهيون ڪو نه پري. اڄ اڳين پرست ڪانهي.
 هڪ ٻئي لاءِ اها تات ڪانهي.

اڳ جن ڳالهين جي پرواهه نه ٿيندي هئي. اڄ
 انهن خسيس ٻالين کي دهرائي هڪ ٻئي مان وڌون
 ۽ ويڪون پيا ڪڍون. اڳ اسانجي سڀني ڪاررواين
 تي پريم جو ٻڙو چڙهيل هو، ان ڪري ڪوبه عيب
 ثواب نظر نه ايندو هو. مان پنهنجي لاءِ چئي سگهان
 ٿو. اڄ به خاطريءَ سان چئي سگهان ٿو ته تو لاءِ سڪ
 هاڻ به اٿم. هاڻ به تات ٿيندي اٿم ته تون سان ملان.
 بلڪ تنهنجي در تائين اچي وري موٽي ويندو آهيان.
 چوندو آهيان ته مٿان ٻي چڪي چڙب نه ملي.
 منهنجو مزاج لازڪ. دل منهنجي ڪمزور، هڪ ڪهر
 لفظ به سهي نه سگهي. سوئي هڪ دوست وٽان، جنهن
 کي مان يار غار سمجهندو آهيان.

اڄ تون مان بچ هڪ واهه جي ٻن ڪنارن تي بيٺا
 آهيون. اهو واهه آهي ويڇن جو. تون مون کان پري،
 مان تو کان دور. مان نه يار ان حيثيت ڪ واه ٿيڻ جي

سڄي ڪوشش ٿو ڪريان، پر افسوس اهو درياد دن بدن وڃي پيو ويڪرو پوندو. تڏهن ڇا هينئر اسان جو ميلاپ نه ٿيندو؟ پر یت جي اها ٿل ٿل ٿار وري نه ڳنڍي؟ ٻڌاء هينئر عمر پر لئين وڃڻ يا رهنداسين؟ نه... نه مون کي نه آرام نٿو اچي. منهنجو منت منت وڌي ٿو پوي. منهنجي جيوت مان مزو موڪلائي ويو آهي. مان موت لاءِ آتو آهيان، پر ان کان اڳ خواهش اٿم ته توهان هڪ ڀاڱو پايان. تنهنجون ٻانهون منهنجي گلي ۾، منهنجون تنهنجي ۾ هڪ دفع وري پون پوءِ ڀل انتها اچي، مان خوشيءَ سان قبوليندس. اڄ ته يار ان واڌ کي ويسر جي واريءَ سان لٽي نئين سر نينهن لاهيون. نه ته تون به ٿري اڃ مان به اڃان، ٻئي گڏجون. هڪ دفع ٿي سهن. پر جي توکان نه ٿو پڇي ته مان ٿو اڃان. مان ان واڌ جي وهڪري کي چيري تو وٽ ايندس. پر تون به گهٽ ۾ گهٽ ايترو ته چؤ ”ڄاڻ آئين“. تون به ڪجهه نه ڪشش ڪر. مٿان هٿڙا هڻندي واپس ٿي نه وسامي وڃان. پوءِ عسرت رهجي ويندي. دل مان اهو داغ ڪڍهن نه ڏسندو. مون کي اهو ڪندو ڪٿي به سڪ سمهڻ نه ڏيندو. هيءَ سڀاڻي ته ڇا پر آئينده جيوت ۾ به آرام نه ايندو. هي اتي منهنجي ڀڳل

دل جا وولاڻي . پڌار توکي وڃي نه ايندو؟ تون نه
 ايندين، ايل وساري وڃي نه؟ مان به نه اينان .
 وري نه موٽي، جو مالڪ آهي . منهنجي به
 منهنجي خوشي . جي تون راجي نه مان اينان به .
 وري نه واپار ڪو . ڪجهه ٿوس ڪو . مان به
 ائين اويست جي صديءَ اڃ نه وري ڪجهه .
 ائين منهنجي نمائي آرزو . قبول ڪرڻ نه سمجهي .

انتظار ۾

سهجو .

منهنجا پيارا خط.

ڪو وقت مون منهنجي دل ۾ طرح طرح جا ويچار آندا هئا .
ڪئين دعا خود ڪشيءَ جو چال آيو . چوڌاري نظر ايندي
هئي اونداهي ۽ نااميدي . ان وقت مون هي خط لکيا جي
هر هر پڙهي پيو پاڻ پرائيندو موس .

مونکي گهڻي شاعري ملي . منهنجي جيوت جي اڪاس ۾
اميدن جون نئون سورج اُڀريو جنهنجي چمڪي کان اڄ اندرين
اونداهي گهٽي آهي - پراجا.....

نسر نهر اون .

مهره نه دل
شود در - گهزي.

مهنجا آسرا

ڪنهن لڳا خيال آيم نه نو در ڊوڙي اچي دل
جو سور سلبان . پر ڪمزور بدن ۾ سست نه ساري وري
ويهي ئي رهيس . مهنجا ڪرم ڪچڙا مان اچان جاني؟
اير نهن ئي نه پوءِ ڊوڙان جاسان !
دنيا در گذر آهه . ڏکڻ ننيان سڪ ايسدا . ائين
چئي پئي پنهنجي بي چئيءَ دل کي پرچايم . پر دل
ديواني ، ويچاري ڪري سو ڪري ڇا؟ هڪ هجي
نه جئن نئن ، هت نه بي ڪنار مهراڻ ۾ آهن غوطا کانڻا .
انساني دل جيتري طاقتوار آهي اوتريائي وري ڪمزور ،
جي پنهنجيءَ ئي اچي نه درياءُ به ٽپي وڃي ، پر جي
ڏڏي ته اڏ به نه اورانگهي سگهندي . پوءِ تڏهن هي
دل جو قصور چئبو . پر ائين ڪيئن ٿيندو؟ ڪير
چاهيندو ته آءُ ڪريل هجان؟ تڏهن ان نزل لاءِ تلاهي
ڪير؟ ڪارڻ کي سبب آهي ئي آهي . ٻيچ برنال مان
بتو پوي ٿو ته ڪرم مهنجا ئي ڪچا آهن . آءُ گنهگار
آهيان اهو آءُ به قبوليان ٿي . اڳ به اهڙي قبوليت
عرض رکي اٿم . تنهن جي دڙي اڳ به آئي آهيان .

هڪ نه پر گهڻا پيرا. پر افسوس، تون دلبر! مونکي
ڏسي در کڻي پيڪڙيو جڏين. اهو سچ آهي، مان
غريب آهيان، مسڪين آهيان. مون وٽ اهڙو ڪجهه نه
آهي جو تنهنجي پيت ڪريان. منهنجو پلاند هميشه
بالهه رهي ٿو. نه..... نه آءٌ نليس بلڪه منهنجو به پيريل
آهي، پر گناهه سان. منهنجي پيت ائيني آهي بد اعمال،
قبول ڪر سائين، اهي توکي قبول ڪرڻا ئي نوندا. مون
وٽ شرڙا آهي، برابر آهي. اهي وڏي وشواس سان
چرين ۾ رکان ٿي پنهنجا ڪڏا اعمال. ليڪن اف!
منهنجي آهن ۽ صدائون جو اڀر ٿي ٿي ٿو. مان عرض
ڪريان ته تون منهن مٿان کڻي ٻئي طرف ڪرين.
ڏوهارو آهيان برابر. پر نيٺ به آهيان تنهنجي. تو سواءِ
ٻڌاءِ ٻيا ٻيو ڪير ٻڌندو؟

دانهن ڪرڻ برابر انساني مرڪ نه آهي. شڪايت
يا ڪلا منهنجي منهن تي جڙي ٿي. پر مان ڇا ڪريان؟
جا آه چين نائين اچي ويئي، ان کي مان روڪي ٿي
سگهان منهنجا مالڪ.

تو کي دست جڳائي نه جاني. پل پنهنجي ڏمر سان
ٽڪر ٽڪر ڪري ڇڏ. مان ٿاڀو ٿيڻ لاءِ تيار آهيان.
ليڪن سندن رسائو سهڻ منهنجي قوت کان ٻاهر آهي.
مار پلي ۾ وسار نه. ڏک پلي ڏي پر ڏاهو ٿي، ڏهاڳ

نه ڏج. بيلي ٻڌ، ضرور ٻڌ، هڪوار ته ٻڌ. هي پراڻيچت
منهنجو سواڪار ڪر. مان تنهنجي ناهي. تنهنجي
سڀن جي لڳي.

مان، منهنجا سوامي مان آسمان تنهنجي،

مان عمر عمر جي داسي.

اندر انور .

در اندر

در اندر

برادران کان بیارا

لژندی لژندی تکجی پیس - مون پانیو کوسس
 کندس نه هارایل ملک موئی ملندو . پر مان کهنو
 نه باگل آهیان ! ویا به کذهین واپس وریا ؟ جا سی
 هکوار هتون ویتی نه انجوری هت اچط مشکل آه .
 ان اٹا ٹی پر هوس نه پریان تودو پرکاش پرگهت تیو .
 منجهیل ست سمجهٹ لی آيو . دکن پر دوباره خون
 جو دورو چالو تیو . مرده جسم پر نشین جان آئی . دل
 چيو مشکل آه نه پوء چا ؟ ممکن نه آهي . پر توڑی
 لا ممکن هجي . اٹا ٹی کی ٹیٹی کرٹ کو انسی
 طقت کان باهر آهي چا ؟ آء وری بانھون کجی آء
 آسا پریء بد لاء تیار تیس . هن دفعی مون سمجهو
 نه سوپ پک تیندی . سولڑیس ، خوب لڑیس . سہستی
 کٹی سٹا سان زور آزمائی نکیر . پر آف ! انری
 جدو پھد دانیو به نهجیو ؟ امسوس - کجی ن جوان ...
 نهجیو هار سستی . سہستی سہستی سہستی سہستی
 چلتی رہیو هو . مون ... سہستی سہستی سہستی
 دکی سرجی سہستی سہستی سہستی سہستی سہستی

نٿي، مگر موت اچھا اھا ملي. منهنجو آسنا۔ مندر ھن
 ھر جي ھڪ جھوٽي سان اچي پٽ پيو۔ بس۔ مون
 جو وڌيڪ اُميد رکڻ اچائي آھ۔ مون آزمائو گھڻو
 آزمائو. ھاڻي گھڻو ٿيو. ائين ھوندي ڇوندي دل
 پر جي آھر. مون روت رکي چيو پرواھ ناھ. پر دل
 کي ذت ڪرڻ سولو نہ آھ. سوئي ٿي دل وھڻ
 کان سواءِ ڪٿي ٿي وھي. اکين مان آب ايلون ڏيڻ
 لڳو.

ڪور يٽرو ڄارم ڦاٿو. ھن جذبات جي ڪوشش ڪئي
 پر جيئن ٿي پرشارت وڌائين تيئن ويو ٿي وڌيڪ
 ڦاسندو. پوءِ ان ۾ ڪور يٽري ھوڏوھ ڪھڙو؟ ھن
 ويڇاري واجھ نہ گھڻائي وڌا. پر ڪو واھر ڪرڻ وارو
 بہ ھجي نہ. مون گناھ ڪيا. سان اندھي گھوڙي
 ٿي ھوس. ڪڏاين جي ڦٽس ۾ قابو ھوس. اوچتو
 جاڳ ٿي. مون آزاد ٿيڻ لاءِ پاڻ پتوڙيو. پر ويس
 وڌيڪ وڪوڙيو. ھاڻ مان ڇا ٿي ڪري سگھيس؟
 مون لاءِ ڪا بہ اُميد ڪا نہ رھي. چوڌر اوندهہ ۽ اوندهہ۔
 منهنجي آڪاس۔ دل تي ڪارا ڪڪر ويا ٿي مڙندا.
 اڳ جتي توري اڇاڻ ھئي اھا نہ ڪارنھن ۾ ميسجھ
 لڳي. مطلب نہ ھاڻي ڪٿي نہ جتان ئي ڪا نہ رھي. رڳو
 الذارو ۽ الذارو۔ پيڙاھن ٺھار اوڏاھن ڪاري ٻاٽ.

سياهيءَ جي انتها اچي ويئي. رهي ڪهي همت به
 هار جي ويئي. مان موت لاءِ تيار ٿيس. مون چيو هيءَ
 سراسر بي انصافي آهي. جتان انصاف جي اميد ڪانهي
 اتان رحم ڌوڙ ملندو. سموري سڌ ٻڌ پلجي ويس.
 مون ڇا ٿي ڪيو ان جي ڄاڻ مونکي نه رهي. ٿوري
 ٿوري خبر پيئي ڇو نه ٿي. پر آءٌ ويس ٿي هڪ وهڪ
 ۾ وهندو. منهنجي اکين تي اوندھ جو ڀڙدو اچي
 ويو. سهي سهي ماڻهو ڪڪ ٿيو پوي. آخر به ٽڪليف
 ڪي ڪا آخر آهي يا نه مون چيو. جيئن تڏ تيئن وڌو.
 منت منت ۾ دل ويئي ٿي وڌيڪ وهلور پوندي.
 لڳا تار ان حالت کانپوءِ مان هڪ دفع اٽڪي بيهي
 رهيس. منهنجو وات بند ٿي ويو. مون ڳالهائڻ جي
 ڪوشش ڪئي پر سڪا چپ ٿي ڦڙڪيا. آواز اُڪليو
 نٿي. آهستي آهستي اها چين جي حرڪت به روڪجي
 ويئي. مولتي عجيب مستي غالب هئي. آءٌ نيم
 بيهوشيءَ ۾ هوس. آءٌ نه ٿو چئي سگهان ته ان وقت
 الاهي ڇا ٿيو. پر ان وقت مونکي اها سڌ پيئي نه
 روشني اولدد مان ئي اٿين ٿئي ٿي. تيار ڪارنهن
 کانپوءِ ئي پر ڪاش اچي ٿو. اهو پتو مونکي ان وقت
 پيو. منهنجي اندرين آسمان تي عا سياهه سياهه بادلن
 جي سينا سوار هئي. اتان انوقت هڪ ڇمڪات آيو ۽

[illegible]

ائين ٻراڻو آهي، آڻ ان امتحان ۾ ٺاڻاڻ ڪندڙ ٿيڻ.
 ٽيڪس ٻن ھينئر موڪلي ٿو ڪو ڪو ٿيڻ ڪو ٿيڻ.
 ٻيڻڪ ٿيڻ. پر مان توکي ڇڏي ٿي ڪيئن سگهندس؟
 ٻو سواءِ منهنجو لفظو لفظو سال ٿيو پوي. ٻو مان ھي
 ھميشه لاءِ وڃو ڏو، ورھ وارو، اھو ڪيئن سھي سگھندس.
 نہ نہ موني اھسان ڪر. ڏاھو ٿي منهنجي اوڻاين تي
 اک ٻو ڪر. نہ نہ منهنجو چٽو محال آھ. مون
 کي پنهنجي چرن ۾ جاءِ ڏي. سائين!

مان تنهنجي ياد ۾.

پتو ٿيون .

داد از منزل .

ڪيرج - گهڙي .

اُن داتا .

منهنجو خالي پلاند ... خالي آهو تو بن پلا پيو ڪير
پر بندو! مان پنهنجي ڦاٽل پراڻي پهراڻ جا ٻئي پاسا
پنهنجي ڏيون هٿن ۾ ڪري اينديس تنهنجي در . من
پيو نه ته ڪو سڪو ڳيو آي نصيب ٿئي . مون لاءِ آهو
کوڙ آهه . تنهنجي در جو آهو پارو ٿو پار چو به مون لاءِ
نعمت ۽ غنيمت ٿيندو . پر جي آهو به نه مليو ته ڪو
اُڪو ڪونهي . مان ته الڪه جڳائيندس . پوءِ بکيا ملي
يا نه . انجو ڪهڙو خيال ؟

تو در سين هٿل منهنجي لاءِ فخر آهه . مون کي
پڪ آهه ڪنهن نه ڪنهن وقت ملي پوندو . اڄ نه ته
سيان . جو جنم داتا آهه اهو ئي اُن داتا آهه . ٻئي اڳيان
هٿ ٽنگڻ مون کان پڇندو ڪيئن . جڏهين ڄاڻان ٿي ته
اهي خود پينو آهن . پر ڪيئن به جو راز محرم آهه راز
ان کي ئي سلجي . پيا ٻڌندا ڇا چوندا . ڪلندا . ٽنوليون
ڪندا . اُن ۾ منهنجي گهٽتائي ٿيندي . اُن کان وڌ
تنهنجي ڪلا ٿيندي ڇا مون کان سٺي نه ويندي . مون
کي ڀل ڪجهه نه ملي . ڀل مان مري چو نه وڃان . پر

ورق

ٻئي جي چاٽڪ تي قيام نه ڇڏيندس۔ توکان سواءِ
سائين آءُ ٻئي وٽ ويندس ڪيئن؟ کڻي ٻيا عنايت
ڪن پر ٻين وٽ وڃبو ڪيئن؟ تنهنجي در ٻاهران مان
بيٺي هجان ۽ پلاند هجي هٿن ۾، پوءِ خالي ٿي سهين
مون لاءِ ڇا اها ڪا گهٽ غنيمت آهي؟ مونکي ان
تي ناز آهي۔ منهنجا ڌن پاڳ آهن۔
مان تنهنجي در تي،

بيڪارڙ.

نوٽ:- پهرين خط ۾ مونکي ٻئي ۾ مذڪر، ٽئين ۾ وري
مونکي ڪتب آندو اٿم۔ ائين ڇو؟ ان لاءِ مون وٽ ڪو به
جواب ناهي.

الوداع!

نالو : صاحب خان ميراثي
ولد : بهادر علي

ادبي نالو : سورھ ميراثي

جنم : 08.04.1975

جنم هنڌ : ڳوٺ ڪپڙو، تعلقو
رتوديرو، ضلعو لاڙڪاڻو.

حال ائڊريس : غريب آباد محلہ،
نئون ديرو، تعلقو رتوديرو.

تعليم : M.A سنڌي

ڪرت : اسسٽنٽ سب انسپيڪٽر آف سنڌ پوليس

ان ڇپيل ڪتاب

ڌرتيءَ جا رکوالا (ٻارن لاءِ ناول) 1990 ع

سائرسهس گجن (شاعري) 2021 ع

برھ منجهارا بوند (شاعري) 2022 ع

صاحب ديوان سنڌي شاعر (تحقيق) ان مڪمل

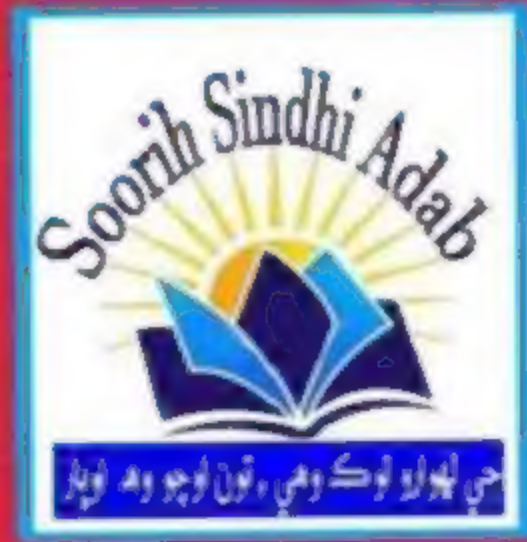
موبائل نمبر : 3919786 – 0344

3404488 – 0300

اي ميل : sahibkhanmirani0@gmail.com

سوره سنڌي ادب

صاحب خان سوره: ميراثي

Cell No: 0344 3919786

0300 3404488